

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Meyrowitsch

Den andra kränkningen

Målsäganden och rättsprocessen

Examensarbete
20 poäng

Professor Per Ole Träskman

Processrätt

Termin 9

VT 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1. INLEDNING	5
1.1. Syfte, frågeställningar och disposition	5
1.2. Metod, material och forskningsläge	6
1.3. Avgränsing	7
2. MÅLSÄGANDENS STÄLLNING I RÄTTSPROCESSEN	9
2.1. Ätten, lokalsamhället och rättvisan	9
2.2. Den starka staten och rättvisan	9
2.3. Målsägandens ställning försvagas	11
2.4. Åklagarrollen stärks	12
2.5. Målsäganden i dagens rättsprocess	13
3. MÅLSÄGANDENS UPPFATTNING AV RÄTTSPROCESSEN	16
4. FAROR MED MISSNÖJDA MÅLSÄGANDE	18
5. ÅKLAGARENS ROLL I FÖRHÅLLANDE TILL MÅLSÄGANDEN	19
5.1. Åklagarrollen kontra objektivitetsprincipen	20
5.2. Kontakten mellan åklagaren och målsäganden	20
5.3. Information från åklagaren till målsäganden	22
6. MÅLSÄGANDEBITRÄDETS ROLL	24
6.1. Vägen till svensk lagstiftning om målsägandebiträde	24
6.1.1. Uppmärksamheten kring brottsoffer	24
6.1.2. Betänkanden från Sexualbrottsutredningen och Sexualbrottskommittén	25
6.1.3. Slutbetänkande från Rätthjälpskommittén	28

6.1.4. Lagen (1988:609) om målsägandebiträde	32
6.2. Rätten till målsägandebiträde utvidgas	34
6.3. Målsägandebiträdet och målsäganden	37
6.3.1. Målsägandebiträdet i praktiken	39
6.3.1.1. Tidigare undersökningar	40
6.3.1.2. Egen undersökning	47
6.3.1.2.1. Syfte och avgränsning	47
6.3.1.2.2. Metod	48
6.3.1.2.3. Resultat och analys: Målsägandebiträdet i dagens rättsprocess	49
6.3.1.2.3.1. Förordnande av målsägandebiträde åt målsäganden	49
6.3.1.2.3.2. Lagens tillämpningsområde	51
6.3.1.2.3.3. Målsägandebiträdet i sin roll	53
7. SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	60
BILAGA: LAGEN (1988:609) OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE	62
LITTERATURFÖRTECKNING	64

Sammanfattning

I massmedia har det under senare tid förts en diskussion rörande missnöje med rättsprocessen från vissa målsägandes sida. Dessa känner sig av olika anledningar kränkta i samband med förundersökning och rättegång. Långt tillbaka i historien var målsäganden själv i kontroll av brottmålsprocessen. I dagens rättsprocess har målsäganden mer eller mindre förpassats till åskådarpåse och istället har olika professionella aktörer gjort entré i rättsprocessen. Forskning visar att målsäganden fortfarande behöver mycket stöd och information och att många målsägande är missnöjda med rättsprocessen i just detta avseende. Ett missnöje från målsägandes sida kan få till konsekvens att dessa känner sig kränkta under den rättsliga processen. Detta kan leda till att målsäganden upplever en så kallad sekundär traumatisering. Det kan även undergräva tron på rättssystemet och i förlängningen i vissa fall urholka rättsstaten.

Målsägande förväntar sig att få informationen av åklagaren och blir därför missnöjd när han eller hon inte får tillfälle till personligt kontakt med denne. Målsägande missuppfattar åklagarrollen och tror att åklagaren är deras representant i processen. Åklagaren har en komplicerad roll, inte minst i förhållande till objektivitetsprincipen. Även om det är klart att åklagaren utan att riskera att komma i konflikt med kravet på objektivitet, kan lämna information av allmän karaktär till målsäganden, kan det fortfarande vara svårt att dra gränsen för hur mycket information, stöd och hjälp åklagaren kan lämna. Ett annat problem är att åklagaren ofta har en stor arbetsuppgift i processen och att det därför kan vara svårt att hinna med att fullt ut tillgodose målsägandens kontaktbehov.

En lösning på detta problem borde vara målsägandebiträdet. För att kunna tillgodose målsägandes informationsbehov krävs någon som har den kunskap i straffprocess som målsägande oftast saknar. De arbetsuppgifter som man tänkte sig, när man införde den nya professionella aktören målsägandebiträdet i rättsprocessen, var att biträdet skulle lämna information till målsäganden samt ge stöd och hjälp. Därmed skulle målsägandebiträdet i förekommande fall bli det naturliga stödet för målsäganden i rättsprocessen.

Även om lagstiftaren sedan införandet av lagen (1988:609) om målsägandebiträde bland annat flera gånger har utvidgat möjligheterna för målsäganden att få biträde i rättsprocessen, finns det fortfarande problem med detta institut. Den undersökning som genomförts som en del i detta arbete pekar på en del problemområden som rör förordnandet av målsägandebiträde åt målsäganden, lagens tillämpningsområde samt hur målsägandebiträdet fungerar i sin roll.

I min slutsats betonar jag att det är angeläget att överväga nya utrednings- och ökade utbildningsinsatser i syfte att ta itu med dessa problem och

därigenom ta till vara den viktiga roll som målsägandebiträdet kan fylla för målsäganden i den moderna rättsprocessen.

Förord

Jag vill särskilt tacka min handledare Per Ole Träskman, professor i straffrätt vid Lunds universitet, som jag upplever har varit en god hjälp och visat intresse för mitt arbete. Ett speciellt tack vill jag dessutom ge till Anna Olasdotter, kammaråklagare vid Riksåklagaren i Stockholm, som har varit mycket tillmötesgående och som ordnade så att jag fick möjlighet att delta i objektivitetsseminariet i Stockholm den 26 maj 2004. För detta vill jag även passa på att tacka Kristina Tollbäck. Jag vill också tacka Gudrun Nordborg, informationschef vid Brottsoffermyndigheten, som genom sin föreläsning på en specialkurs på Juridicum i Lund hösten år 2003, inspirerade mig till ämnet för detta examensarbete.

Slutligen vill jag även tacka alla de åklagare, domare och målsägandebiträden runt om i landet som har tagit sig tid att besvara min enkätundersökning angående lagen om målsägandebiträde.

Förkortningar

a.a.	anfört arbete
adv.	advokat
BrB	Brottsbalk (1962:700)
btr	biträde
Dir	Direktiv
Ds	Departementsserien
DV	Domstolsverket
Eng.	Engelska
etc.	et cetera
fsv.	försvarare
FuK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
Ju	Justitiedepartementet
JuU	Justitieutskottet
JämO	Jämställdhetsombudsmannen
kap.	kapitel
mgd	målsägande
mgd-biträde	målsägandebiträde
mkt	mycket
m.m.	med mera
må	målsägande
mä	målsägande
mäbitr.	målsägandebiträde
o	och
off. försv.	offentlig försvarare
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RFSU	Riksförbundet för sexuell upplysning
RRV	Riksrevisionsverket
S	Socialdepartementet
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJt	Svensk juristtidning
t.ex.	till exempel
tt	tilltalad
åkl.	åklagare

1. Inledning

En kväll i december förra året sände TV 4 sitt samhällsprogram *Kalla fakta*, denna gång med tema brottsoffer.¹ I programmet belystes särskilt unga brottsoffer och deras situation. Brottsoffer som intervjuades i programmet vittnade om att de kände sig kränkta. Denna känsla härstammade inte från det brottsliga förfarandet i sig, utan hade uppkommit i samband med det rättsliga efterspelet. Flera av brottsoffren kände sig på olika sätt kränkta av rättsväsendet, något som under senare tid har uppmärksammats i mass-media.

Sverige är ett land som vid en internationell jämförelse har kommit långt vad gäller att uppmärksamma och tillgodose våra målsägande i den rättsliga processen.² Frågan är då var problemet ligger, varför känner målsägande sig missnöjda och till och med kränkta?

1.1. Syfte, frågeställningar och disposition

Mitt syfte med detta arbete är att undersöka ett problemområde med anknytning till målsäganden i rättsprocessen. För att närma mig ämnet och sätta in det i sitt sammanhang har jag valt att inledningsvis presentera en översiktlig redogörelse för framväxten av målsägandens ställning i den rättsliga processen. Därefter kommer jag att undersöka vilka brister målsäganden kan uppfatta i dagens rättsprocess. Jag kommer vidare att titta närmare på hur målsäganden kan påverkas av ett missnöje och varför det är angeläget att undvika detta. Med utgångspunkt från de huvudsakliga brister målsäganden upplever i rättsprocessen kommer jag att koncentrera mig på vilka skyldigheter åklagaren har gentemot målsäganden beträffande information, upplysningar och personlig kontakt. I samband med detta kommer jag även att belysa åklagarrollen kontra objektivitetsprincipen. Slutligen kommer jag mot bakgrund av min tidigare utredning att ägna en stor del av arbetet till att titta närmare på vilken roll målsägandebiträdet har i sammanhanget. Jag kommer att redogöra för bakgrunden till lagen (1988:609) om målsägandebiträde samt vilken roll det är meningen att målsägandebiträdet ska inneha i dagens rättsprocess. Jag kommer vidare att undersöka hur institutet målsägandebiträde fungerar i praktiken och identifiera problem som sammanhänger med detta idag, år 2004.

¹ *Kalla fakta* den 2 december 2003.

² Jämför Wergens: *Crime Victims in the European Union*, s. 443 och Robberstad: *Kontradiksjon og verdighet*, s. 9.

1.2. Metod, material och forskningsläge

Den metod jag har använt mig av är företrädesvis litteraturstudier. Jag har inhämtat information både via riksdagstryck, tidskrifter samt diverse litteratur. Via kontakter med myndigheter har jag även fått tillgång till annat tryckt material. Genom Riksåklagaren har jag bland annat fått ta del av statistik som publicerats år 2003 rörande brottsoffrens upplevelse av rättsprocessen. Genom kontakter med Domstolsverkets informationsavdelning har jag fått tillgång till den utvärdering av lagen om målsägandebiträde som genomfördes år 1996. Via Brottsofferjourernas Riksförbund har jag bland annat fått ta del av den kartläggning av hur brottsoffer bemöts inom rättsväsendet som genomfördes 2003.

När man ser till andelen svensk litteratur som behandlar brottsoffer eller målsäganden ur olika aspekter är det tydligt att det fortfarande rör sig om ett jämförelsevis nyupptäckt område. Det finns en del litteratur som behandlar målsäganden ur ett strikt juridisk perspektiv, exempelvis Lars Heumans omfattande avhandling: *Målsägande*, som när den publicerades år 1973 introducerade ett relativt utforskat ämne i svensk rätt. År 1994 kom den första upplagan av Max Fredriksson och Ulf Malms bok: *Brottsoffren i rättsprocessen* i vilken författarna sammanställde grundläggande frågor och rättsregler rörande brottsoffren i rättsprocessen. Den ansågs då vara den enda i sitt slag i Sverige. Året därefter utgavs *Brottsoffrets rätt* med Christian Diesen som redaktör. Under senare år har det även utgivits så kallad tvärvetenskaplig litteratur, som vid sidan av de juridiska reglerna rörande brottsoffers rättsskydd, även behandlar exempelvis viktimologiska aspekter. Senast år 2001 utkom *Brottsoffer. Från teori till praktik*, författad av Magnus Lindgren, Karl-Åke Pettersson och Bo Hägglund.

Särskilt två av de områden som behandlas i detta arbete visade sig fortfarande vara relativt utforskade i svensk rätt. Det ena är åklagarrollen kontra objektivitetsprincipen som i arbetet behandlas i första hand med hänsyn till åklagarens kontakter och information till målsäganden. Den litteratur som tar upp detta område är antingen något äldre eller också berörs frågan endast mer allmänt. Tidigare publicerade Riksåklagaren anvisningar för åklagarväsendet i Riksåklagarens Cirkulärsamling RÅC 1. I samlingen ingick cirkuläret: *Målsägande i brottmål*.³ Från och med den första januari år 2000 upphörde dock cirkulärsamlingen RÅC 1 att gälla och det har inte publicerats några nya anvisningar på detta område⁴ utan i stället hänvisar man till handlingsplanen: *Brottsoffer. En redovisning av tre regeringsuppdrag* från år 2003.

³ RÅC 1:122 meddelat den 27 juni 1994.

⁴ Se Riksåklagaren: *Upphävande av Riksåklagarens cirkulär för åklagarverksamheten (RÅC 1)*.

Det andra området är målsägandebiträdets roll i den svenska rättsprocessen, främst med avseende på hur lag (1988:609) fungerar i praktiken. Den litteratur som tar upp frågor kring målsägandebiträdet redovisar mestadels material som är direkt hämtat ur lagens förarbeten och de undersökningar som tidigare genomförts angående lagen är inte tillräckligt aktuella. Jag har därför bland annat valt att inhämta material till arbetet genom att genomföra en egen enkätundersökning angående lagen om målsägandebiträde. Denna skickades ut under våren 2004 till sammanlagt 116 åklagare, domare och målsägandebiträden verksamma i olika delar av landet. Metoden vid genomförandet av denna undersökning redovisas närmare i anslutning till resultatredogörelsen.

Under arbetets gång har jag varit i kontakt med flera personer med specialkunskaper inom det områden som behandlas i detta arbete. Jag har särskilt haft kontakt med Anna Olasdotter, kammaråklagare vid Riksåklagaren som bland annat utreder frågor som sammanhänger med åklagarnas informationskyldighet. Jag har även varit i kontakt med Gudrun Nordborg, informationschef på Brottsoffermyndigheten, Ninna Mörner, informationsansvarig på Brottsofferjourenas Riksförbund samt kriminologen Jennifer Qvarnström och författaren och kriminologen Magnus Lindgren, verksam vid Rikspolisstyrelsen.

Genom Riksåklagaren blev jag inbjuden att delta i ett seminarium om objektivitet i Stockholm den 26 april 2004. Detta anordnades i samarbete mellan Riksåklagaren, Domstolsverket, Brottsoffermyndigheten och Sveriges Advokatsamfund. I seminariet deltog sammanlagt ett hundratal åklagare, domare och advokater från hela landet samt representanter från bland annat Brottsoffermyndigheten och Justitiedepartementet. Seminariet bestod dels av föreläsningar, dels av en interaktiv teaterföreställning där skådespelare åskådliggjorde olika frågeställningar med anknytning till objektivitet inom rättsväsendet. Efter föreställningen följde diskussion och debatt där seminariedeltagarna hade möjlighet att uttrycka egna åsikter och erfarenheter. Under seminariet hade jag möjlighet diskutera de frågor som behandlas i detta arbete med flera av mötesdeltagarna.

1.3. Avgränsing

Förutom de avgränsningar jag gör genom mina frågeställningar ovan, har jag av utrymmesskäl gjort vissa ytterligare avgränsningar.

Arbetet behandlar uteslutande svenska förhållanden. Anledningen till att jag har avstått från internationella jämförelser är att åklagarens uppgifter och ansvarsfördelningen inom rättsväsendet i många avseenden är annorlunda utomlands. Målsägandebiträde förekommer visserligen även i andra länder,⁵ men eftersom utgångspunkten för arbetet är målsägandens upplevelse av

⁵ Se t. ex. vad gäller Norge: Robberstad: *Bistandsadvokaten, Ofrenes stilling i straffesaker*.

den svenska rättsprocessen, faller en sådan utblick utanför ramen för detta arbete.

Termen *brottsoffer* förekommer inte i rättegångsbalken, där används istället begreppet *målsägande*. Det finns ingen uttömmande definition av begreppet brottsoffer. Den vanligaste förklaringen är en fysisk person som till följd av ett brott har drabbats av skada å person, sak eller av psykiskt lidande. Alla personer som på något sätt har påverkats av ett brott äger dock inte rätt att delta i rättsprocessen som målsägande. Målsägande är en processuell term som innebär att den som drabbats av brottet har en specifik ställning i rättsprocessen.⁶ Den definition som uppställs för målsäganderätt i RB 20:8, fjärde stycket ger att målsäganderätten är personlig och att det krävs en nära anknytning till brottet.⁷ Denna definition har förövrigt upplevts som svårtolkad och har därför varit omdiskuterad i doktrinen.⁸ I detta arbete kommer jag att koncentrera mig på brottsoffer som även äger rätt att vara målsägande enligt rättegångsbalkens definition.

⁶ Diesen (red.): *Brottsfrets rätt*, s. 31.

⁷ Se RB 20:8, fjärde stycket: *Målsägande är den, mot vilket brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada.*

⁸ Se t. ex Ekelöf: *Rättegång, andra häftet*, s. 66 ff.

2. Målsägandens ställning i rättsprocessen

2.1. Ätten, lokalsamhället och rättvisan

I det gamla ättesamhällets Sverige betraktades ett brott i första hand som en kränkning av den enskildes rätt⁹ och konfliktlösningen var en uppgörelse mellan gärningsmannen, brottsoffret samt deras respektive ätter. Ursprungligen utgjordes sanktionen för en kränkning av en spontan hämnd från brottsoffrets ätt som riktades mot gärningsmannen och eventuellt dennes ätt. Ur detta utvecklades senare ett system där gärningsmannen kom att uteslutas ur samhällets fredsförbund och därmed förklarades fredlös. Först därefter kunde brottsoffret och ätten tillgripa hämnd.¹⁰

Av praktiska skäl utvecklades så småningom nya modeller för konfliktlösning. I ett samhälle som saknade organ för att upprätthålla fred och ordning med hjälp av tvångsmedel, var man hänvisad till att skapa detta genom försoning mellan parterna med hjälp av böter.¹¹ Ätterna samlades till ting och praktiserade ett förlikningsförfarande där man genom förlikningsbot sökte utreda tvisten mellan gärningsmannen, målsäganden och deras respektive ätter.¹² Så småningom uppfattades ett våldsdåd inte enbart som en angelägenhet för de närmast berörda ätterna. Det omgivande samhället ansåg sig ha del i konflikten och boten övergick till att få karaktären av en av domstol ålagd förpliktelse. Eftersom samhället hade begränsade möjligheter att ingripa aktivt mot en förbrytare, drabbades en brottsling som vägrade förlikning i regel av en fredlöshetsförklaring och uteslöts ur samhällets gemenskap.¹³

2.2. Den starka staten och rättvisan

När den centrala statsmakten växte i styrka ökade statens intresse för att ta del av straffrättsskipningen. Redan före tillkomsten av de första landskapslagarna kom tingsmenigheten successivt att förlora rättsskipningsrätten. Istället kom detta att bli en uppgift för kungamakten och de domare som tjänstgjorde under honom.¹⁴

Konungen svor en ed att upprätthålla friden i riket genom att bestraffa vissa handlingar. Att kränka friden betraktades som ett brott mot konungens eds-

⁹ Palmgren: *Målsägandens åtalsrätt*, s. 25.

¹⁰ Träskman: *Åtalsrätt*, s. 20.

¹¹ Inger: *Kompendium i svensk rättshistoria 2*, s. 37.

¹² Träskman: *Åtalsrätt*, s. 20.

¹³ Inger: *Kompendium i svensk rättshistoria 2*, s. 38.

¹⁴ Träskman: *Åtalsrätt*, s. 21.

avläggelse, det så kallade edsöret. De äldsta edsöreslagarna är Birger Jarls fridslagar från mitten av 1200-talet om hemfrid, kyrkofrid, kvinnofrid och tingsfrid.¹⁵ Visserligen utgjorde edsöreslagstiftningen ett uttryck för statsmaktens växande intresse av att ta del i straffrättskipningen, men målsäganden behöll fortfarande en stark ställning. För brott mot edsöret var straffet biltoghet, det vill säga fredlöshet. För att återvinna den förlorade friden krävdes bland annat en försoning med målsäganden och att målsäganden inför konungen anhöll om nåd för gärningsmannen.¹⁶ Jämsides med detta kom en rad grova handlingar att benämnas högmåls- eller urbotabrott. Till högmålsbrotten i Magnus Erikssons landslag från 1300-talet hörde bland annat mord, mordbrand, tvegifte, trolldom och högförräderi. Vid dessa brott blev straffaspekten viktigare än målsägandens kompensation och ett urbotabrott kunde således inte sonas med böter.¹⁷

Brott som tidigare uppfattats som en kränkning av en enskild person blev nu en kränkning av offentliga intressen. Denna utveckling fick betydelse både för straffpåföljder och för målsägandens rätt att väcka åtal.¹⁸

Då straffrätten blev en angelägenhet för statsmakten kom bötesbeloppet att delas mellan målsäganden, lokalsamhället och konungen. Vissa brott ansågs riktade direkt mot kungen, varvid hela bötesbeloppet tillföll honom. Det infördes även nya typer av stränga straff, exempelvis kropps- och dödsstraff. I samband med denna utveckling kom målsäganden under 1300-talet att förlora ensamrätten till straffverkställighet. Särskilda organ för verkställigheten av straff utvecklades. Exempelvis utförde bödlar kropps- och dödsstraff och häradshövdingen utsåg män för att driva in böter.¹⁹

Målsäganden förlorade även sin ensamrätt att väcka och driva åtal, eftersom det numera ansågs ligga i samhällets intresse att brott beivrades. Utvecklingen för målsägandens del gick från åtalsrätt till åtalsplikt, bland annat förbjöd lands- och statslagen målsäganden att ingå hemlig förlikning med gärningsmannen och därigenom hålla kronan utanför. Så småningom uppstod åtalsrätt för representanter från staten. Till en början bevakade dessa endast de brott som ansågs direkt riktade mot konungen. Med tiden utvecklades representanterna till åklagare som hade befogenhet att åtala för flera typer av brott. Det är dock omtvistat hur omfattande denna åtalsrätt var och troligtvis var målsägandens åtalsrätt fortfarande primär. Offentligt åtal förutsatte att målsäganden underlåtit att åtala eller hade ingått hemlig förlikning med gärningsmannen.²⁰

När kyrkan stärkte sin ställning i Sverige infördes ett inkvisitoriskt rättegångsförfarande. Detta innebar att både målsäganden och den offentliga åklagaren åsidosattes i processen. Målsägandens ställning försvagades

¹⁵ Inger: *Kompendium i svensk rättshistoria 2*, s. 39.

¹⁶ Palmgren: *Målsägandens åtalsrätt*, s. 29.

¹⁷ Bergenlöf, Lindstedt Cronberg & Österberg: *Offer för brott*, s. 31.

¹⁸ Träskman: *Åtalsrätt*, s. 21.

¹⁹ A.a, s. 22.

²⁰ A.a, s. 22 ff.

genom minskad insyn i rättegången. År 1608 införde Karl IX den mosaiska rätten som primär rättskälla i Sverige.²¹ Detta innebar att målsägandens möjligheter att ta del i den straffrättsliga rättsskipningen beskars. Målsägandens ställning som part i rättegången kvarstod dock vad gällde de brott som kyrkan och staten inte hade något intresse av.²²

Vid sekelskiftet 1600-1700 var situationen svåröverskådlig beträffande målsägandens ställning i rättsprocessen. Inom vissa områden hade denne en stark ställning som härstammade från den gamla folkliga rätten. Inom andra områden figurerade offentliga åklagare, varpå målsägandens ställning hade försvagats. Ännu svagare ställning hade målsägaren inom de områden där domstolarna hade rätt att inleda rättegång utan något egentligt åtal.²³

2.3. Målsägandens ställning försvagas

1734 års lag ersatte det blandade regelsystem som tidigare varit gällande. Det rörde sig dock inte om något nytt regelverk utan en sammanfattning av den rättspraxis som hade utvecklats under 1600-talet. Bibeln avskaffades som rättskälla, även om den mosaiska rätten lämnade spår i den nya lagstiftningen.²⁴

Den nya lagen innehöll bestämmelser som innebar en klar förskjutning av makten över processen från målsäganden till de nya offentliga organen. Under 1600-talet hade åklagarmyndigheten utvecklats²⁵ och som en del i centraliseringen av rättvisan hade hovrätterna inrättats år 1614.²⁶ Detta innebar att en allt större del av ansvaret för rättsskipningen övergick från de lokala domstolarna till det centrala.²⁷ Hovrätterna utövade kontroll över rättsskipningen vid landets underrätter och det blev viktigt att rättens ordförande var juridiskt skolad och följde lagens bokstav.²⁸ Lekmännens inflytande minskade medan de professionella juridiska aktörernas ökade.²⁹

Bötesstraffen minskade i betydelse vilket inverkade på målsägandens ställning i processen. Beloppen var lägre och straffet kom till stor del att förlora sin karaktär av förlikningsåtgärd mellan målsägande och gärningsman. Även målsägandens rätt att ingå förlikning med gärningsmannen kringkars, men till viss del kunde denne fortfarande göra upp i godo med gärningsmannen vad gällde den egna bötesandelen. Detta gällde endast vid mindre allvarliga brott eftersom en bestämmelse i rättegångsbalken 4 kap. 20§, för-

²¹ Fredriksson & Malm: *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, s. 18.

²² Träskman: *Åtalsrätt*, s. 26.

²³ A.a, s. 27.

²⁴ Fredriksson & Malm: *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, s. 20 f.

²⁵ Träskman: *Hur borde målsägandens ställning ändras när underrättsförfarandet reformeras?*, s. 191.

²⁶ Fredriksson & Malm: *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, s. 19.

²⁷ Thunander: *Hovrätt i funktion*, s. 6.

²⁸ Fredriksson & Malm: *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, s. 19.

²⁹ Thunander: *Hovrätt i funktion*, s. 6.

bjöd förlikning vid alla grövre brott: (. . .) *ther almän förgargelse skedt, eller almän frid å kropp, lif, eller gods bruten är*. Målsäganden ägde fortfarande den primära åtalsrätten, men med undantag för en grupp brott där målsäganden bibehöll sin ensamrätt att väcka och driva åtal, förlorade målsäganden i praktiken denna rätt till de offentliga åklagarna. Dessa kunde väcka åtal utan att ta hänsyn till målsägandens inställning i saken. Vid de allra grövsta brotten kunde domstolen driva en inkvisitorisk process utan möjlighet för målsäganden att påverka.³⁰

2.4. Åklagarrollen stärks

Först i 1864 års strafflag ingick den målsägandedefinition som numera återfinns i RB 20:8, fjärde stycket. I 19§ i promulgationslagen för 1864 års strafflag, stadgades åtalsplikt för de offentliga åklagarna. Detta innebar att det offentliga åtalet blev formellt jämställt med det enskilda. Det infördes även ett förbud mot förlikning i brottmål i promulgationslagens 20§.³¹ I denna paragraf stadgades att även om målsäganden hade ingått förlikning med den tilltalande i ansvarsdelen, hindrade detta inte åklagaren från att fullfölja talan.³²

År 1926 lade processkommissionen fram ett principbetänkande angående rättegångsväsendets ombildning.³³ Betänkandet innehöll inte något fullständigt lagförslag utan var en resonerande framställning om grunderna för en allmän processreform. I början av 1930-talet fick processlagsberedningen i uppdrag att utarbeta förslag till nya lagbestämmelser och detta lades fram år 1938.³⁴

Processkommissionens och processlagsberedningens arbete resulterade i att den ackusatoriska processprincipen introducerades i brottmål.³⁵ Detta innebar att åklagare och advokater lyftes fram som fullvärdiga aktörer i rättsalen. Rötterna till denna förändring återfinns i det sena 1800-talets tyska rättskultur som hade stort inflytande på Sverige där de tyska processlagarna tjänade som förebilder. Dessa lagar byggde på den ackusatoriska principen som förutsatte juridiskt skolade åklagare och advokater.³⁶ Genom att organisera handläggningen av brottmål som en tvåpartsprocess ville man övervinna den inkvisitoriska processformens olägenheter i form av hög arbetsbelastning för domstolen. Genom den nya ordningen skapades även en bättre garanti för en god utredning av målet.³⁷

³⁰ Träskman: *Åtalsrätt*, s. 29 f.

³¹ Fredriksson & Malm: *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, s. 22.

³² Se SP 20§ i SFS 1864:11 s. 114.

³³ SOU 1926:31-33.

³⁴ SOU 1938:43-44.

³⁵ Modéer: *Den stora reformen*, s. 417.

³⁶ A.a, s. 403.

³⁷ Ekelöf & Edelstam: *Rättegång, första häftet*, s. 66.

Reformen innebar att åklagaren till stora delar fick en ny, självständig och betydelsefull roll i processen.³⁸ I processkommissionens betänkande klargjordes kommissionens straffprocessuella utgångspunkt. Man menade att utkrävandet av straff för ett begånget brott inte var målsägandens sak utan *en samhällets uppgift*.³⁹ Man ansåg att målsägandens åtalsrätt skulle göras subsidiär eftersom det allmänna åtalet hade: *(. . .) avgjorda företräden framför det enskilda icke minst därigenom, att det förra lämnar större garanti för ett tillfredställande utförande av rättegången än det senare. Det allmännas intresse i straffrättsskipningen kräver därför, att den bästa åtalsformen i första rummet anlitas, och detta intresse måste tillerkännas företrädet framför målsägandens anspråk på att få själv utföra sin talan*.⁴⁰ Lagberedningen instämde senare i processkommissionens förslag: *I fråga om såväl utredningens fullständighet som materialets ändamålsenliga framförande erbjuder det allmänna åtalet större garantier för en tillfredställande rättsskipning än det enskilda*.⁴¹

2.5. Målsäganden i dagens rättsprocess

Vid ikraftträdandet av rättegångsbalken år 1948, kom det enskilda åtalet att bli subsidiärt i förhållande till det allmänna. Endast några få brott i svensk rätt är idag så kallade målsägandebrott. Detta innebär att det helt och hållet är upp till målsägaren att åtala brottet och att driva sin egen talan vid domstolen.⁴² För övriga brott kan målsägaren endast själv åtala om han eller hon har angett detta och åklagaren har beslutat att inte väcka något åtal.⁴³ Ett alternativ för målsägaren är att överklaga åklagarens beslut till en högre åklagare.⁴⁴ Målsäganden är part i rättegången när han eller hon för talan genom att biträda åtalet⁴⁵ eller framställer ett yrkande om enskilt anspråk med anledning av brottet.⁴⁶ Målsäganden har dock i flera avseenden samma rättigheter som en part och betraktas ofta i praktiken som den tilltalades motpart.⁴⁷ Att biträda åtalet innebär att målsäganden träder in i processen som åklagarens medpart och dennes processuella ställning kan sägas motsvara åklagarens. Målsägaren kan begära att åtalet justeras i samma utsträckning som åklagaren och kan även lägga fram annan bevisning.⁴⁸ Under huvudförhandlingen får endast målsägande som har trätt in som part i målet själv ställa frågor till den tilltalade och till vittnen.⁴⁹ Om åklagaren lägger ned åtalet eller om åtalet har ogillats och åklagaren inte anser att det

³⁸ Östberg: *Åklagarreflektioner kring rättegångsbalken*, s. 440.

³⁹ SOU 1926:32, s. 4.

⁴⁰ A.bet, s. 40.

⁴¹ SOU 1938:44, s. 260.

⁴² Se RB 20:8, tredje stycket.

⁴³ Se RB 20:8, första stycket.

⁴⁴ Ekelöf: *Rättegång, andra häftet*, s. 60.

⁴⁵ Se RB 20:8, andra stycket.

⁴⁶ Se RB 22:1.

⁴⁷ Diesen (red.): *Brottsoffrets rätt*, s. 242.

⁴⁸ Ekelöf: *Rättegång, andra häftet*, s. 60 och Diesen (red.): *Brottsoffrets rätt*, s. 202.

⁴⁹ Se RB 37:1 och 36:17.

finns skäl att överklaga till högre rätt, kan målsäganden överta åtalet.⁵⁰ I vissa fall uppställs krav på att målsägaren måste ha angivit brottet till myndighet för att åklagaren ska få väcka åtal.⁵¹ De flesta av dessa så kallade angivelsebrotten är dock underkastade fakultativt allmänt åtal, det vill säga åklagaren kan ändå åtala brottet om det föreligger särskilda skäl för detta.⁵²

Mot bakgrund av denna historiska utvecklingslinje är det tydligt att det någonstans mellan det medeltida samhället och dagens moderna samhälle sker en övergång mellan två system. Inom den historiska forskningen har denna kallats för den judiciella revolutionen. Tidigare skipades rätt i lokal-samhället, men så småningom växer ett nytt system fram där staten har tagit över större delen av ansvaret för rättsskipningen. Ett brott uppfattas i första hand som riktat mot staten och dess lagar⁵³ och den som tidigare ägde målet har successivt förlorat kontrollen över detta. Professionella aktörer som exempelvis åklagarna har fått en alltmer framskjuten roll i rättsprocessen. Idag strävar man efter objektivitet, opartiskhet och rättssäkerhet och processen syftar inte längre till att tillfredställa målsägandens behov av upprättelse och hämnd.⁵⁴

Det har dock framförts kritik mot den så kallade professionalisering av den rättsliga processen och att den moderna brottmålsprocessen i alltför hög grad har blivit en konflikt mellan gärningsmannen och staten representerad av åklagaren.⁵⁵ Fokus tenderar att ligga på gärningsmannen och den rättsliga processen inriktas på så kallad bestraffande⁵⁶ respektive rehabiliterande⁵⁷ rättvisa. Den förra bygger på tankar om proportionalitet och allmänprevention där staten fokuserar på att tillfoga gärningsmannen det obehag som han genom sitt brottsliga handlande har gjort sig förtjänt av.⁵⁸ Den senare grundar sig på individualpreventiva tankegångar där man istället fokuserar på att rätta till gärningsmannens beteende genom olika former av behandling.⁵⁹ Medan behandlingstanken var dominerande i Sverige fram till 1970-talet,⁶⁰ bygger det nuvarande straffsystemet på grundtanken om en rättvis proportionalitet mellan brott och straff.⁶¹ Det är lätt att brottsoffret hamnar i bakgrunden och därför viktigt att samhället ser till att stödja målsägande i syfte att förhindra att dessa på olika sätt upplever missnöje med sin situation i rättsprocessen. Ett sådant missnöje kan ge upphov till en

⁵⁰ Se RB 20:9, andra stycket och RB 20:8, andra stycket.

⁵¹ Se RB 20:3, andra stycket.

⁵² Träskman: *Hur borde målsägandens ställning ändras när underrättsförfarandet i brottmål reformeras?*, s. 197.

⁵³ Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg: *Offer för brott*, s. 16 f.

⁵⁴ A.a, s. 36.

⁵⁵ Se Christie: *Konflikt som eiendom*, s. 113-132.

⁵⁶ Eng. Retributive justice

⁵⁷ Eng. Rehabilitative justice

⁵⁸ Eng. Desert, se Duff: *Punishment, Communication, and Community*, s. 20, von Hirsch & Ashworth (red.): *Principled sentencing*, s. 181 ff. och von Hirsch: *Nyklassicism, proportionalitet och straffets grunder*, s. 102 ff.

⁵⁹ SOU 2000:105, s. 48, 64.

⁶⁰ Se vidare nedan under avsnitt: 6.1.1. Uppmärksamheten kring brottsoffer.

⁶¹ Träskman: *Påföljdsfrågor*, föreläsningssanteckningar 2003-12-02.

känsla av kränkning hos målsäganden med de faror som detta kan vara förknippat med.

3. Målsägandens uppfattning av rättsprocessen

Den senast undersökningen med fokus på brottsoffer i rättsprocessen genomfördes år 2002 på uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket.⁶² Denna undersökning pekar på tre huvudsakliga problemområden varav två har samband med förhållandet mellan åklagaren och målsäganden.⁶³

I Sverige är kunskaperna om målsägandens upplevelse av åklagaren begränsade. En undersökning som Riksrevisionsverket tidigare har genomfört vid elva tingsrätter,⁶⁴ visade att det fanns skillnader mellan olika åklagares agerande i förhållande till målsägaren. I undersökningen framkom det att åklagaren vid åtskilliga tillfällen inte tog kontakt med målsäganden som är placerad intill honom eller henne inne i rättssalen.⁶⁵ Liknande resultat har även framkommit i andra tidigare genomförda undersökningar där en återkommande kritik från flera målsägande även har varit att de haft behov av att tala med åklagaren för att få information under förundersökningen och inför rättegången.⁶⁶

Undersökningen från år 2002 visade att ett av de problem som målsägande upplever i samband med rättsprocessen är att dessa fortfarande i stor utsträckning möter åklagaren först på rättegångsdagen. Hela 92 procent av de målsägande som deltog i undersökningen uppgav detta. 18 procent av de tillfrågade hade varit i kontakt med någon annan person vid åklagarmyndigheten före rättegångsdagen. I dessa fall var det ofta målsäganden själv som var initiativtagare till kontakten. Endast 2 procent träffade åklagaren före rättegångsdagen. Av de 92 procent som uppgav att de träffade åklagaren först på rättegångsdagen, mötte 44 procent åklagaren först inne i rättssalen. Totalt uppgav 60 procent av de tillfrågade att de var missnöjda med tidpunkten för det första mötet med åklagaren. Av dem som mötte åklagaren för första gången inne i rättssalen var 70 procent missnöjda. De målsägande som svarade att de var missnöjda med tidpunkten för den första kontakten med åklagaren hade i undersökningen möjlighet att på en öppen fråga ge förslag på förbättringar. Många uppgav att de hade velat träffa åklagaren tidigare, alltifrån några veckor till några minuter innan rättegången. De menade att de hade velat få information om vad som skulle hända under

⁶² Lindgren & Qvarnström (2003): *Brottsoffren i rättsprocessen*. Undersökningen omfattar fem tingsrätter och bygger på brottmålsdomar meddelade i september år 2002. Totalt utgörs urvalet av 281 målsägande, alla äldre än 15 år som kallats att höras i rättegången.

⁶³ Det tredje området rör förhållandena under väntetiden i tingsrätten. Den främsta orsaken till detta missnöje är att de har varit tvungna att vänta i samma väntrum som den tilltalade, se vidare Lindgren & Qvarnström: *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 34 ff.

⁶⁴ RRV 1997:48.

⁶⁵ A.a, s. 49 f.

⁶⁶ Fredriksson & Malm (1995): *Brottsoffrens rättigheter*, s. 99 och Lindgren (1999): *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 57.

rättegången och många uppgav att de var osäkra på det allmänna förfarandet vid en huvudförhandling. Flera påtalade dessutom att de önskade att de hade blivit mer *personligt bemötta* av åklagaren. Exempelvis förklarade en kvinna som varit utsatt för misshandel när hon skulle ha velat träffa åklagaren: *Gärna en stund före rättegången, en presentation för att visa att man är mer än ett målnummer.* En annan målsägande menade: *Vi skulle ha haft tid att tala igenom händelse dagen i lugn och ro. Inte två minuter före rättegången.* En tredje uppgav: *Vi borde träffats innan då han kunde förklarat vad som skulle ske. Mycket opersonligt var det! Han presenterade sig inte. Ingen ögonkontakt ens!*⁶⁷

Det andra problemområdet, som till stor del sammanhänger med det första, är att målsägande verkar ha ett större behov av information än vad som tillgodoses. Undersökningen visade att endast 58 procent av målsäganden hade mottagit någon form av skriftlig eller muntlig information från åklagarmyndigheten. Bland dem som uppgav att de inte hade fått någon information menade flera att de saknat information om hur det går till inne i en rättsal. En målsägande uppgav till exempel: *Jag hade nog velat veta mer om åklagarens arbetsuppgift.*⁶⁸

I detta sammanhang bör även en undersökning som genomfördes år 2003 på uppdrag av Brottsofferjourernas riksförbund uppmärksammas. Enkätundersökningen riktade sig till landets 116 lokala brottsofferjourer, vilka dagligen kommer i kontakt med ett stort antal brottsoffer.⁶⁹ Syftet med enkäten var att undersöka hur de lokala jourerna uppfattade att brottsoffer blev bemötta av bland andra åklagaren. I undersökningen tillfrågades jourerna bland annat om i vilken utsträckning de ansåg att åklagare är tillgängliga för brottsoffer inför och under en huvudförhandling. Av resultatet framgår att de allra flesta, 67 procent, var av uppfattningen att åklagarna inte är tillgängliga för brottsoffret i tillräcklig utsträckning. Även i övriga kommentarer framkom det att många jourer var missnöjda med åklagarens tillgänglighet. De synpunkter som framfördes handlade bland annat om att åklagarna inte tar sig tid för brottsoffret eller träffar målsäganden för första gången precis innan förhandlingen.⁷⁰

⁶⁷ Lindgren & Qvarnström: *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 21 f.

⁶⁸ A.a , s. 29.

⁶⁹ Enligt Brottsofferjourernas Riksförbunds verksamhetsberättelse för år 2003 som publiceras i juni år 2004, hade jourerna sammanlagt kontakt med cirka 41300 brottsoffer under året. (Uppgiften lämnad av Kerstin Larsson på Brottsofferjourernas Riksförbund 2004-05-06).

⁷⁰ Undersökningen som är genomförd av Jennifer Qvarnström år 2003 finns tillgänglig på Brottsofferjourernas Riksförbunds hemsida: <http://boj.se/index.pl/enkäten>. (2004-03-09).

4. Faror med missnöjda målsägande

Varför är det från samhällets sida önskvärt att förhindra att målsägande på olika sätt känner sig missnöjda i den rättsliga processen? För det första är det viktigt av rent humanitära skäl att de medborgare som har utsatts för brott känner stöd från samhällets sida.⁷¹ Vilka konsekvenser ett brott får för en enskild individ påverkas av brottets följdändelser. Det är inte alltid så att händelsen i sig utgör det största hotet mot den drabbades framtida psykiska hälsa. Något som kan vara lika avgörande är det bemötande som brottsoffret får från omgivningen.⁷² Många målsägande upplever till och med att rättegången till vissa delar var värre än det kriminella övergreppet.⁷³ Människor som varit utsatta för brott måste bemötas och behandlas på ett sådant sätt att risken för en så kallad sekundär traumatisering minskas.⁷⁴

Med sekundär traumatisering⁷⁵ avses det så kallade andra trauma som ett brottsoffer kan uppleva. Medan det första traumat är själva brottet i sig, kan den psykiska press som uppstår på grund av att omgivningen reagerar på ett sätt som brottsoffret upplever som negativt, även ge upphov till ett andra trauma för offrets del. Detta kan uppstå om brottsoffret på något sätt känner sig missnöjd med omgivningens agerande eller till och med upplever en känsla av kränkning. Det sekundära traumat kan uppstå i mötet med olika professionella aktörer.⁷⁶ Det som brottsoffer ofta är i störst behov av för att undvika traumatiseringen är information. Om målsäganden upplever brister i behandlingen från rättsväsendets sida, riskerar han eller hon att ta detta mycket personligt.⁷⁷

Det är även ur en rent rättspolitisk synvinkel viktigt att komma till rätta med målsägandes missnöje. En förutsättning för att man ska kunna upprätthålla respekten för rättssamhället och lagarna är att överträdelser beivras, det vill säga att brott utreds och att gärningsmännen lagförs. Samhället behöver dock ofta brottsoffrens hjälp för att kunna genomföra detta.⁷⁸ Om brottsoffret anser sig sakna samhällets stöd finns det en risk att man resonerar som flera av de unga människor som varit utsatta för brott vittnade om i Kalla fakta: *Om det händer mig igen kommer jag inte att anmäla*, en uppfattning som även stöds av forskningen.⁷⁹

⁷¹ SOU 1986:49, s. 29.

⁷² Lindgren, Pettersson & Hägglund: *Brottsoffer*, s. 135.

⁷³ Lagerbäck: *Om Brottsoffer och deras reaktioner*, s. 13.

⁷⁴ Lindgren, Pettersson & Hägglund: *Brottsoffer*, s. 135.

⁷⁵ Eng. Secondary victimization.

⁷⁶ Christianson, S-Å (red.): *Rättspsykologi*, s. 325.

⁷⁷ Wemmers: *Victims in the Criminal Justice System*, s. 19 f.

⁷⁸ SOU 1986:49, s. 29.

⁷⁹ Wemmers: *Victims in the Criminal Justice System*, s. 23.

5. Åklagarens roll i förhållande till målsäganden

Med anledning av att de huvudsakliga brister som målsäganden upplever i rättsprocessen sammanhänger med åklagaren, är det intressant att titta närmare på vilka skyldigheter åklagaren har gentemot målsäganden i dessa avseenden, det vill säga beträffande information, upplysningar och personlig kontakt. I detta sammanhang måste även objektivitetsprincipen uppmärksammas eftersom denna har betydelse för åklagarens förhållande till målsäganden.

Beslut om att inleda en förundersökning fattas av polismyndighet eller åklagare. Om förundersökningen har inletts av polismyndigheten och saken inte är av enkel beskaffenhet ska åklagaren överta förundersökningen så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagaren ska alltid träda in som förundersökningsledare om det uppstår fråga om användning av tvångsmedel eller när en åtgärd erfordras från domstolen sida under förundersökningen.⁸⁰ Den faktiska utredningen sköts dock alltid av polisen. Åklagarens huvuduppgift är att utföra allmänt åtal, det vill säga att driva statens straffanspråk. Åklagaren avgör om brott föreligger och om bevisningen mot den misstänkte är tillräcklig för att åklagaren på objektiva grunder ska kunna se fram emot en fällande dom.⁸¹ Finner åklagaren att så är fallet, är hon eller han i princip skyldig att väcka åtal. Om det kan ske utan väsentlig olägenhet och målsägandens skadeståndsanspråk inte är obefogat, är åklagaren skyldig att hjälpa målsäganden att föra talan om det enskilda anspråket,⁸² en skyldighet som skärptes genom en lagändring år 1988.⁸³

Många gånger uppfattas åklagaren av målsäganden som dennes representant i processen.⁸⁴ Åklagaren har dock en annan roll i rättsprocessen än ett rättegångsombud. Åklagaren är betydligt mer självständig i förhållande till målsäganden än vad ett rättegångsombud är i förhållandet till sin klient. Målsägandens syn på brottet är inte heller, med undantag för de brott som målsäganden måste ange till myndighet för att åklagaren ska få väcka åtal, styrande för åklagarens verksamhet. Åklagaren kan till exempel ändra eller lägga ned ett åtal utan att först rådgöra med målsäganden.⁸⁵

⁸⁰ Se RB 23:3, första stycket.

⁸¹ Se RB 23:2.

⁸² Se RB 22.2, första stycket.

⁸³ SFS 1988:6-7.

⁸⁴ Diesen (red.): *Brottsoffrets rätt*, s. 63.

⁸⁵ DsJu 1986:10, s. 36 f.

5.1. Åklagarrollen kontra objektivitetsprincipen

Under förundersökningen är åklagaren enligt lag bunden av objektivitetsprincipen.⁸⁶ Denna innebär att polis och åklagare inte endast ska beakta det som talar för att den misstänkte har gjort sig skyldig till ett brott utan även sådant som talar för hans eller hennes oskuld. Detta innebär att åklagaren inte enbart står på målsägarens sida under utredningen av brottet. Åklagarens uppgift är att utreda vad som har inträffat och att kritiskt granska alla utsagor och omständigheter. Kravet på objektivitet gör att förhållandet mellan åklagaren och målsäganden många gånger kan vara komplicerat.⁸⁷

Det råder delade meningar om objektivitetsprincipens betydelse för åklagaren under själva rättegången. När åtal har väckts utgör åklagaren tillsammans med målsäganden den tilltalades motpart i processen. Mycket talar dock för att objektivitetsprincipen i svensk rätt gäller i lika hög grad under rättegången som under förundersökningen.⁸⁸ Vissa anser dock att objektivitetskravet uppluckrats då den tilltalade har en försvarare och att det därför måste vara åklagarens skyldighet att företräda en ensam målsägande fullt ut i rättegången.⁸⁹

Det är tydligt att objektivitetsprincipen innebär att åklagaren lätt hamnar i en rollkonflikt⁹⁰ som kan vara svår att förstå för en målsägande. Vissa anser att kravet på objektivitet innebär att: *(. . .) åklagaren måste akta sig för att låta sitt engagemang i yrkesrollen leda till ett alltför omfattande personligt engagemang för enskilda personer eller i enskilda ärenden.*⁹¹ Det kan vara svårt att definiera exakt vad denna princip innebär i praktiken. Detta gäller inte minst när man har att avgöra exakt vilka krav man kan ställa på åklagaren med avseende på upplysningar, information och personlig kontakt med målsäganden, något som i förlängningen har avgörande betydelse för målsägandens upplevelse av rättsprocessen.

5.2. Kontakten mellan åklagaren och målsäganden

Det finns idag ingen skyldighet för åklagaren att sammanträffa eller ta personlig kontakt med målsäganden före huvudförhandlingen, dock finns regler som ålägger polis och åklagare en viss underrättelseskyldighet gentemot målsäganden (se nedan). Denna kan dock uppfyllas såväl muntligen som skriftligen.⁹²

⁸⁶ Se RB 23:4, första stycket och 20:2, tredje stycket.

⁸⁷ SOU 1986:49, s. 57.

⁸⁸ Ekelöf, Edelstam & Boman: *Rättegång, femte häftet*, s. 181, se fotnot nr. 46 och Heuman & Lassen: *Brottets beivrande*, s. 126.

⁸⁹ Diesen (red.): *Brottsoffrets rätt*, s. 72.

⁹⁰ Lithner: *Åklagararbete och åklagarroll*, s. 148.

⁹¹ Lindberg: *Om åklagareetik*, s. 203.

⁹² Se Ds 1993:29, s. 40 som ledde till att informationsskyldigheten utvidgades.

Vad gäller avsaknaden av författningsreglerad skyldighet för åklagaren att ta personlig kontakt eller träffa målsäganden före huvudförhandlingen är detta något som tidigare har varit uppe till diskussion i samband med olika lagstiftningsärenden. En sådan skyldighet har då avvisats med hänvisning till åklagarens objektivitetsplikt.⁹³ Det har dock från utredningshåll påpekats att det i vissa fall kan vara lämpligt att en åklagare som beslutar att inte väcka åtal, personligen meddelar målsäganden detta beslut. Särskilt när det gäller brott som inneburit en svår personlig kränkning, till exempel grövre sexualbrott eller andra grova våldsbrott, har man menat att det kan vara motiverat att åklagaren klargör beslutets innehåll och bakgrund vid ett sammanträffande med målsäganden, men att detta är något som bör avgöras från fall till fall. Man har även poängterat att det kan vara av psykologisk betydelse för målsäganden att få träffa åklagaren innan rättegången. Då hinner målsäganden få en ungefärlig uppfattning om hur processen går till innan huvudförhandlingen.⁹⁴

Regeringen ansåg inte heller i det senaste lagstiftningsärendet, där frågan var uppe till diskussion, att det fanns skäl att författningsreglera detta. Man hänvisade istället till en så kallad metodhandbok för åklagarnas kontakt med målsägarna samt ett utbildningsmaterial som rör åklagaretiska frågor som båda vid denna tidpunkt var under utarbetande hos Riksåklagaren. Regeringen skriver att det i denna metodhandbok: (. . .) *skall bland annat tydligare framgå att en åklagare som huvudregel alltid bör vara tillmötesgående när det gäller önskemål från målsäganden att få träffa eller tala med honom eller henne innan huvudförhandlingen. Det skall också framgå att åklagarna, under iakttagande av sitt objektivitetskrav, skall vinnlägga sig om en god kontakt med målsäganden under själva huvudförhandlingen.*⁹⁵

Det material som idag finns från Riksåklagaren där frågor som har samband med åklagarens förhållande till målsäganden berörs, är så kallade riktlinjer och handlingsplan för brottsofferarbetet från februari år 2003.⁹⁶ I materialet framhåller Riksåklagaren att målsägandens önskemål i vissa fall kan vara svåra att förena med åklagarens objektivitetskrav.⁹⁷ Vad gäller kontakten mellan åklagaren och målsäganden, menar Riksåklagaren att det till exempel är en självklarhet att åklagaren ska hälsa på målsäganden innan förhandlingen börjar och att det kan vara lämpligt att förbereda den som ska höras i rätten på att förhöret kan upplevas som påfrestande.⁹⁸ Frågan berörs inte ytterligare utan Riksåklagaren uppmanar lagstiftaren till att tydliggöra

⁹³ Ds Ju 1986:10 och Ds 1993:29, s. 44 f.

⁹⁴ DsJu 1986:10, s. 62.

⁹⁵ Prop. 2000/01:79, s. 30.

⁹⁶ Utbildningsmaterialet om åklagaretiska frågor är enligt uppgift från Anna Olasdotter på Riksåklagaren i maj 2004 ännu ej färdigställt.

⁹⁷ Riksåklagaren: *BROTTSOFFER – En redovisning av tre regeringsuppdrag*, s. 7.

⁹⁸ A.a, s. 9.

vilka krav man ställer på åklagaren och hur han eller hon lämpligen bör agera gentemot brottsoffret.⁹⁹

5.3. Information från åklagaren till målsäganden

Det finns ingen generell bestämmelse om att målsäganden allmänt ska informeras om viktiga händelser i brottsutredningen. Förundersökningen är enligt 5 kap. 1§ sekretesslagen,¹⁰⁰ sekretessbelagd i förhållande till målsäganden. Reglerna om vilken information som ska lämnas till målsäganden återfinns i Förundersökningskungörelsen.¹⁰¹ Det är naturligt att polisen, som ofta kommer i kontakt med målsäganden tidigare än åklagaren, lämnar den föreskrivna informationen. I de fall detta inte har skett anses det åligga åklagaren att se till att målsäganden får tillgång till denna.¹⁰² Som reglerna är utformade idag finns det dock, med ett undantag (Förundersökningskungörelsen 13d§, se nedan), ingen absolut informationskyldighet.

Den information som ska lämnas till målsäganden rör möjligheterna till brottsskadeersättning. Målsäganden ska även underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra målsägandens talan om enskilt anspråk på grund av brott.¹⁰³ Även information om stödperson, rättshjälp och stödjande organ ska lämnas.¹⁰⁴ Undantag från dessa informationskrav kan göras då det är uppenbart att informationen inte behövs eller om det är förenat med betydande svårigheter att lämna denna.¹⁰⁵ Information om möjlighet till målsägandebiträde och om besöksförbud ska lämnas i de fall någon av åtgärderna kan bli aktuella.¹⁰⁶ Enligt Förundersökningskungörelsen ska en målsägande även tillfrågas om denne vill bli underrättad om beslut som fattas i ärendet. Detta gäller beslut som innebär förändringar i handläggningen, till exempel att förundersökningen läggs ned eller att tidpunkten för huvudförhandlingen flyttas.¹⁰⁷ Så snart åklagaren har beslutat om att väcka åtal, ska målsäganden underrättas.¹⁰⁸ Det finns även en skyldighet att underrätta en målsägande som angivit brottet eller som har begärt att få information, om åklagaren beslutar att inte föra talan vid domstol.¹⁰⁹ Det finns slutligen en skyldighet att vid behov underrätta målsäganden om en häktad eller anhållen person avviker.¹¹⁰

Den senaste lagändringen vad avser åklagarens underrättelseskyldighet infördes genom SFS 2001:230 där denna utökades till att omfatta beslut om

⁹⁹Riksåklagaren: *BROTTSOFFER – En redovisning av tre regeringsuppdrag*, s. 8.

¹⁰⁰ SFS 1980:100.

¹⁰¹ SFS 1947:948

¹⁰² Diesen (red.): *Brottsoffets rätt*, s. 189.

¹⁰³ Se FuK 13a§, första stycket.

¹⁰⁴ Se FuK 13a§, tredje stycket.

¹⁰⁵ Se FuK 13a§, fjärde stycket.

¹⁰⁶ Se FuK 13a§, andra stycket.

¹⁰⁷ Se FuK 13b§.

¹⁰⁸ Se FuK 13d§.

¹⁰⁹ Se FuK 14§.

¹¹⁰ Se FuK 13c§.

att åtal ska väckas.¹¹¹ I propositionen som föregick lagändringen framhöll regeringen olika anledningar till utökningen av informationsskyldigheten. Man menade att information ger trygghet och en känsla av delaktighet för den som drabbats av brott, men att åklagare ofta varken träffar eller talar med målsäganden innan rättegången. Genom att införa en skyldighet för åklagarna att informera målsägande om beslutet att väcka åtal menade regeringen att man skapar en naturlig kontaktväg mellan åklagarkammaren och målsäganden. Man ansåg att målsäganden genom att få vetskap om att åklagaren har beslutat att väcka åtal, själv kan kontakta åklagarkammaren för ytterligare information.¹¹²

I tidigare utredningar har man poängterat självklarheten i att åklagaren bör ge allmänna upplysningar om till exempel förfarandet vid rättegången.¹¹³ Även Riksåklagaren menar att det aldrig kan anses strida mot kravet på objektivitet att som åklagare lämna information av allmän karaktär, till exempel om hur en rättegång går till, till en målsägande.¹¹⁴ I övrigt hänvisar man till det tryckta informationsmaterial som Brottsoffermyndigheten har utarbetat med generell information om rättsprocessen och som man menar *till viss del* tillgodoser målsägandens informationsbehov.¹¹⁵

¹¹¹ Se FuK 13d§

¹¹² Prop. 2000/01:79, s. 29.

¹¹³ DsJu 1986:10, s. 53.

¹¹⁴ Riksåklagaren: *BROTTSOFFER – En redovisning av tre regeringsuppdrag*, s. 7.

¹¹⁵ A.a, s. 9.

6. Målsägandebiträdets roll

Enligt vad som framkommit tidigare är det klart att målsäganden är i behov av mycket upplysningar och information främst av allmän karaktär om exempelvis förfarandet vid en rättegång. Detta för att målsäganden inte ska uppleva en känsla av missnöje eller kränkning under rättsprocessen med de faror som detta kan vara förknippat med. Det är tydligt att målsäganden förväntar sig att få denna information av åklagaren. Problemet är att målsägandens behov i detta avseende inte tillgodoses i dagens rättsprocess. Sedan slutet av 1980-talet har man genom lagstiftning introducerat en ny aktör i den rättsliga processen med betydelse för målsäganden. Man har skapat möjlighet för vissa målsägande att få ett eget juridiskt biträde som bekostas av staten.

6.1. Vägen till svensk lagstiftning om målsägandebiträde

6.1.1. Uppmärksamheten kring brottsoffer

1900-talet har beskrivits som ett *offrets århundrade*¹¹⁶ och under den senare delen av seklet kom målsäganden alltmer att betraktas som ett *brottsoffer*. I det inledande historiska avsnittet illustrerades hur målsäganden från att själv ha haft kontroll över brottmålsprocessen, successivt förpassades till åskådarplats i och med att de professionella aktörerna gjorde entré i rättsprocessen. Även i kriminalpolitiska sammanhang hamnade målsäganden i bakgrunden. Under 1800-talet var det kriminalpolitiska systemet ensidigt fokuserat på att straffa de som brutit mot samhällets lagar och att söka proportionalitet mellan det begångna brottet och det utdömda straffet. Någon hjälp till dem som drabbats av brott erbjöds inte på annat sätt än att man såg till att brottslingen fick lida för sin skuld och att rättsjämvikten därigenom återställdes.¹¹⁷ Med början på 1920-talet fick den så kallade behandlingstanken genomslag i den svenska kriminalpolitiken, påföljderna blev mildare och frihetsstraffen kom till viss del att ersättas med vård och behandling. Med grund i den sociologiska skolan uppfattade man människan som deterministisk med avsaknad av fri vilja. Samhället skulle se till att bota och hjälpa brottslingen till att bli en bättre människa.¹¹⁸ Med början på 1960-talet skedde en kraftig ökning av antalet anmälda och ouppklarade brott i Sverige, samtidigt som samhället var inriktat på att vårda och rehabilitera förbrytarna. Många reagerade på att man inte använde tillräckligt hårda tag mot brottslingarna. Detta ledde till att det uppstod en klyfta mellan den politik som bedrevs och det allmänna rättsmedvetandet. Under denna tid

¹¹⁶ Se vidare: Jensen: *Ofrets århundrede*

¹¹⁷ SOU 1990:92, s. 131 f. och SOU 2000:105, s. 64.

¹¹⁸ SOU 1990:92, s. 132 f. och Träskman: *Påföljdsfrågor*, föreläsningssanteckningar 2003-12-02.

introducerades viktimologin i Sverige med forskning kring *brottsoffrens situation*.¹¹⁹ Inom politiskt radikala och feministiska rörelser uppmärksammades olika sociala problem.¹²⁰ Man ifrågasatte bland annat att våldtäktsmän, men inte deras offer, erbjöds läkar- och psykologhjälp.¹²¹

Historikern Marie Lindstedt Cronberg menar att uppmärksamheten kring brottsoffer i Sverige kom att leda till en parallell utveckling efter två huvudlinjer. Den ena uppstod spontant ute i samhället i samband med den så kallade våldtäktsdebatten som beskrivs nedan, och byggde ursprungligen helt på ideella engagemang. Detta ledde till bildandet av kvinno- och brottsofferjourer runt om i landet. En parallell utveckling skedde inom det kriminalpolitiska systemet via olika lagstiftningsreformer där de ideella organisationerna fungerade som påtryckningsgrupper och indirekt påverkade det politiska beslutsfattandet kring ökade stödåtgärder åt brottsoffer.¹²² Vissa av dessa åtgärder var av ren ekonomisk natur i form av exempelvis brotts-skadeersättning, men man införde även möjligheter till att backa upp målsäganden under själva rättsprocessen.¹²³ Lagstiftningen om målsägande-biträde är ett exempel på det senare.

6.1.2. Betänkanden från Sexualbrottsutredningen och Sexualbrottskommittén

År 1971 fick den så kallade sexualbrottsutredningen i uppgift att se över brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott. I samband med att utredningen under våren 1976 lade fram sitt betänkande om sexualbrotten i Sverige, tog debatten kring brottsofferfrågor fart.¹²⁴ Utredningen blev utsatt för allvarlig kritik, bland annat för att utpeka kvinnan som delvis medskyldig till våldtäkt. Med anledning av detta beslutade regeringen att än en gång se över reglerna och år 1977 tillsattes därför den så kallade sexualbrottskommittén. I direktiven till kommittén framgick bland annat att utredningen särskilt skulle beakta vilka åtgärder som borde vidtas för att underlätta brottsoffrets situation under den rättsliga handläggningen.¹²⁵

I den allmänna debatt som följde på sexualbrottsutredningens betänkande hade det bland annat framförts krav på att offret för en våldtäkt borde ha rätt till ett eget juridiskt biträde under förundersökning och rättegång. Kommittén menade dock att om de åtgärder som man föreslog i sitt betänkande genomfördes skulle detta inte behövas. Sexualbrottskommitténs förslag gick bland annat ut på att även sexualhandlingar jämförliga med samlag skulle komma att innefattas i våldtäktsbrottet. Då skulle kvinnan inte längre behöva stå ut med många av de ingående frågor om hur övergreppet gått till

¹¹⁹ SOU 1990:92, s. 132 f.

¹²⁰ Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg: *Offer för brott*, s. 13.

¹²¹ SOU 1990:92, s. 133.

¹²² Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg: *Offer för brott*, s. 40 f.

¹²³ A.a, s. 44.

¹²⁴ Se SOU 1976:9: *Sexuella övergrepp*.

¹²⁵ SOU 1982:61, s. 29 f.

som tidigare hade varit vanliga.¹²⁶ I förslaget ingick även att kvinnans levnadssätt eller hur hon hade agerat före våldtäkten inte skulle påverka bedömningen av gärningen. Med anledning av detta menade man att den del av förundersökningen och rättegången som tidigare inriktats på att utreda detta skulle komma att bli överflödig. Man påpekade även att såväl rättens ordförande som förundersökningsledaren, enligt reglerna i 43 kap. 4§ samt 23 kap. 4§ rättegångsbalken, är ålagda att se till att kvinnan inte utsätts för onödiga påfrestningar. Sexualbrottskommittén tog även upp frågan om kvinnor som blivit utsatta för sexuella övergrepp generellt sett kunde ha ett behov av ett särskilt biträde för att få ren juridisk hjälp med exempelvis ett enskilt anspråk eller biträde av åtalet. Kommittén ansåg dock, med hänvisning till den dåvarande rättshjälpslagen, att man inte behövde utvidga möjligheterna för brottsoffer att få juristhjälp. Man ansåg istället att ett eventuellt ytterligare behov av stöd och hjälp skulle tillgodoses genom en redan existerande möjlighet för socialnämnden att förordna en särskild kontaktperson för målsäganden under förundersökning och rättegång. Kontaktpersonen hade till uppgift att hjälpa den enskilda och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter.¹²⁷ Kommittén påpekade dock sammanfattningsvis att om utvecklingen blev en annan än vad man hade förutsatt kunde det finnas skäl att senare på nytt ta upp frågan om utökade möjligheter för kvinnan att få juridiskt biträde.¹²⁸

Kommitténs betänkande fick ett positivt mottagande från remisshall. Man underströk vikten av ett bättre omhändertagande av offer för sexualbrott och en majoritet stödde kommitténs förslag till åtgärder. Vissa av remissinstanserna, däribland de fyra största riksdagspartiernas kvinnoförbund, ansåg dock att de föreslagna åtgärderna inte var tillräckliga och förordade bland annat att våldtagna kvinnor skulle ges rätt till ett eget juridiskt biträde. Bland dem som förordade rätt till biträde ansåg JämO att den som utsatts för ett sexualbrott borde vara i större behov av juridisk och psykologisk hjälp än av sociala hjälpinsatser. RFSU menade att sexualbrottskommitténs förslag förutsatte att åklagaren verkligen tar sig an rollen som rådgivare och stöd åt offret. Man påpekade att detta kunde bli svårt med tanke på att åklagaren ska förhålla sig objektiv. Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund uppgav att det fanns en stark opinion inom förbundet för kravet på juridiskt biträde åt offer för sexualbrott och kvinnomisshandel. Starkt stöd fanns inte minst bland de medlemmar som engagerat sig i olika former av stödverksamhet för kvinnor vilka varit offer för våldsbrottslighet. Moderata kvinnoförbundet ansåg att den som utsatts för ett sexuellt övergrepp ofta är chockad och mycket sårbar varför denna borde erbjudas ett juridiskt biträde.¹²⁹

I den proposition som senare upprättades instämde man i sexualbrottskommitténs uppfattning om att de ändringar som föreslagits borde leda till

¹²⁶ SOU 1982:61, s. 129 f.

¹²⁷ Se 10 §, tredje stycket i socialtjänstlagen (1980:620).

¹²⁸ SOU 1982:61, s. 133.

¹²⁹ SOU 1986:49, s. 40 f.

att påfrestningen för målsäganden generellt sett blev mindre i mål om sexualbrott. Man menade dock att målsäganden i flera av dessa mål, samt även i vissa mål om kvinnomisshandel, fortfarande skulle vara i behov av personligt stöd under rättegången. Kvinnomisshandelsfrågor ingick ursprungligen i sexualbrottskommitténs uppdrag, men med anledning av motioner i frågan hade det på socialutskottets initiativ bildats en särskild arbetsgrupp inom socialdepartementet. Denna hade till uppgift att överväga förbättrade åtgärder för stöd och hjälp åt misshandlade kvinnor. Arbetsgruppen kom att ta över den del av kommitténs uppdrag som gällde kvinnomisshandel. I februari 1983 överlämnade arbetsgruppen sitt betänkande.¹³⁰ I detta menade man att det kunde finnas skäl att ge målsägande i mål om kvinnomisshandel stöd och hjälp av en jurist under rättsprocessen. Man ansåg dock att denna fråga, med hänsyn till rättshjälpssystemets konstruktion, var av så stor principiell betydelse att den måste ses i ett större sammanhang. Man menade därför att frågan borde övervägas ytterligare i samband med beredningen av sexualbrottskommitténs förslag.¹³¹ Under remissbehandlingen av arbetsgruppens rapport uttalade många remissinstanser att frågan om juridiskt biträde till offer för kvinnomisshandel borde utredas ytterligare. Flera remissinstanser, däribland Domstolsverket och socialstyrelsen, ansåg att kvinnomisshandelsoffer borde få rätt till sådant biträde.¹³²

I propositionen kom man dock fram till att målsägandens behov av stöd bäst skulle tillgodoses genom att den person som redan fungerade som ett sådant stöd åt målsäganden, fick en uttryckligen i lag reglerad rätt att vara med även vid rättegången. Regeln skulle inte precisera vem stödpersonen skulle vara, utan lämna det öppet för målsäganden att avgöra detta. Tanken var att den kontaktperson, föreståndare för kvinnohus, närstående etc. som redan i ett tidigt skede kopplats in i ärendet skulle kunna bistå målsäganden under hela rättsprocessen.¹³³ I lagrådsremissen intogs därför ett förslag om införandet av en möjlighet enligt rättegångsbalken, (numera 20 kap. 15§, andra stycket), för målsäganden att åtföljas av en lämplig person som stöd under rättegången. Med anledning av förslaget om stödperson uttalade departementschefen: *Åklagaren har till uppgift att styrka åtalet under iakttagande av sin objektivitetsplikt, och det ingår ju inte direkt i åklagarens uppgift att lämna stöd åt målsäganden. I synnerhet när det gäller brott som innebär en allvarlig personlig kränkning och dessutom kan ge upphov till starka psykiska reaktioner av skilda slag hos målsäganden – såsom vid våldtäkt och liknande sexualbrott – är det därför uppenbart att målsäganden kan vara i behov av särskilt stöd under rättegången.*¹³⁴ Lagrådet ansåg att målsägandens behov av biträde på ett tillfredställande sätt kunde tillgodoses genom en kontaktperson, men valde dock att inte motsätta sig förslaget om den nya bestämmelsen om stödperson.¹³⁵ I

¹³⁰ Se Ds S 1983:2: *Kvinnomisshandel – kartläggning och överväganden*.

¹³¹ A.bet, s. 155.

¹³² SOU 1986:49, s. 46.

¹³³ Prop. 1983/84:105, s. 49.

¹³⁴ A.prop, s. 62 f.

¹³⁵ A.prop, s. 74.

propositionen uttalades även att man hade för avsikt ta initiativ till en utvärdering av hur de nya reglerna fungerat i praktiken och om det skulle visa sig behövt, ompröva frågan.¹³⁶

Det väcktes ett flertal motioner med anledning av propositionen, bland annat med krav på juridiskt biträde åt våldtagna och misshandlade kvinnor.¹³⁷ Justitieutskottet anslöt sig i sitt betänkande till propositionens förslag om en ny regel om stödperson och uttalade följande: *Utskottet anser emellertid samtidigt att den nya ordningen redan från början måste följas med särskild uppmärksamhet och att det så snart över huvud taget tillräckligt underlag finns bör ske en utvärdering av hur de nya reglerna fungerat i praktiken. Visar det sig då att det finns ett uttalat behov av juridiskt biträde som stöd åt målsägande under förundersökning och rättegång bör man enligt utskottets mening noga överväga saken på nytt med sikte på att åstadkomma en önskvärd ordning. Samtidigt måste självfallet undersökas andra hithörande frågor, bl. a. frågan om kostnadsansvaret och frågan om inte regleringen bör ges en mer generell giltighet, och omfatta t. ex. även fall av andra våldsbrott och annan brottslighet.*¹³⁸ Riksdagen fattade beslut i enlighet med utskottsbetänkandet och de nya reglerna trädde i kraft den 1 juli år 1984.¹³⁹

6.1.3. Slutbetänkande från Rätthjälpskommittén

Den 22 december år 1981 bemyndigade regeringen den dåvarande chefen för justitiedepartementet att tillkalla en kommitté med uppgift att se över rättshjälpsystemet.¹⁴⁰ Med stöd av detta tillsattes rätthjälpskommittén i februari år 1982.¹⁴¹ Senare utfärdades ett tilläggsdirektiv¹⁴² där regeringen anförtrodde åt kommittén att undersöka hur det rättsliga förfarandet i mål om ansvar för sexualbrott hade fungerat i praktiken ur målsägandens synvinkel. Rätthjälpskommittén skulle även ta upp frågan om formerna för utvidgad rättshjälp åt i första hand kvinnor som utsatts för sexualbrott eller andra våldsbrott.¹⁴³

Kommittén överlämnade sitt slutbetänkande i december 1986.¹⁴⁴ I betänkandet föreslogs införandet av ett nytt institut i rättsprocessen. Även en målsägande som formellt sett inte var part i rättegången skulle vid vissa typer av brott ges rätt till ett juridiskt biträde under förundersökning och rättegång.

¹³⁶ Prop. 1983/84:105, s. 79.

¹³⁷ 1983/84:JuU25, s. 28.

¹³⁸ A.bet, s. 29.

¹³⁹ SFS 1984:399.

¹⁴⁰ Se Dir 1981:75.

¹⁴¹ SOU 1986:49, s. 3.

¹⁴² Se Dir 1984:43.

¹⁴³ SOU 1986:49, s. 11.

¹⁴⁴ SOU 1986:49: *Målsägandebiträde*.

Som underlag för förslaget i betänkandet redovisades bland annat en undersökning som genomförts för kommitténs räkning. Syftet med denna var att undersöka situationen för målsäganden under förundersökningen och rättegången i sexualbrottmål. Man ville kartlägga vilka stödinsatser som erbjöds målsäganden och om dessa var tillräckliga.¹⁴⁵ Man tittade bland annat närmare på hur de nya reglerna om stödperson fungerat i praktiken. Undersökningen visade att endast en liten andel av de målsägande som deltog i undersökningen hade med sig en stödperson vid rättegången. Dessa stödpersoner hade dessutom ofta liten erfarenhet av brottmålsprocessen. Av de domare som tillfrågades i undersökningen antog de flesta att stödpersonerna skulle ha varit med vid rättegången även om målet hade handlagts innan de nya reglerna om stödperson infördes. Av tillfrågade åklagare och domare ansåg två tredjedelar att målsäganden i sexualbrottmål allmänt sett behövde ett eget juridiskt biträde, främst för att bistå målsäganden i skadeståndsfrågan. Även bland de stödpersoner som intervjuades i undersökningen var den allmänna uppfattningen att målsäganden i sexualbrottmål hade ett stort behov av hjälp och stöd, som endast delvis kunde tillgodoses av en person som saknade vana vid brottmålsprocessen.¹⁴⁶

I samband med utredningen vände kommittén även blickarna mot Danmark och Norge. I dessa länder hade man sedan år 1980 respektive år 1981 infört rätt för en målsägande i mål rörande våldtäkt och vissa andra likartade brott att få ett eget juridiskt biträde under förundersökning och rättegång.¹⁴⁷

Kommittén ansåg sammanfattningsvis att de åtgärder som tidigare hade vidtagits för att förbättra målsägandens situation inte givit avsett resultat. Vad gällde formerna för utvidgad juridisk hjälp påpekade man dock att införandet av rätt till ett juridiskt biträde åt en målsägande som inte var part i rättegången skulle innebära en processuell nyordning. Eftersom många målsägande var i behov av hjälp och stöd menade man att det kunde vara svårt att bestämma vilka som borde få rätt till sådant biträde. Ett annat problem som kommittén pekade på hängde samman med de uppgifter som biträdet skulle komma att utföra. Eftersom dessa i första hand kunde uppfattas som mer kurativa och mindre juridiska än de uppgifter som utfördes av ett ordinärt rättegångsbiträde, menade man att det kunde bli svårt att engagera advokater för dessa uppdrag.¹⁴⁸

Kommittén diskuterade även alternativa vägar för att stödja målsäganden i rättsprocessen. Man konstaterade exempelvis att polis och åklagare i större utsträckning borde kunna vidta praktiska åtgärder för att hjälpa målsäganden, till exempel genom att se till att han eller hon fick information om hur förundersökningen och rättegången går till. Man ansåg dock att det i många fall, till exempel gällande sekretess, utformningen av förhör, liksom allmänt personligt stöd, kunde vara svårt att ange exakt vilka krav man kunde ställa

¹⁴⁵ SOU 1986:49, bilaga 2: *Offer för sexualbrott*, s. 6.

¹⁴⁶ A.bet, s. 85 f.

¹⁴⁷ A.bet, s. 71 ff.

¹⁴⁸ A.bet, s. 87.

på polis, åklagare och domstol. När det gällde åklagarens möjligheter att bistå målsäganden under förundersökning och rättegång, kom kommittén fram till slutsatsen att denne med hänsyn till objektivitetskrav och hög arbetsbelastning, inte fullt ut kunde fungera som biträde åt målsäganden.¹⁴⁹ Man konstaterade att: *(. . .) många målsägandes situation är oföränderligt svår trots att dessa problem uppmärksammats under en följd av år.*¹⁵⁰ Avslutningsvis ansåg kommittén att: *Hittills gjorda insatser har emellertid inte inneburit sådana förändringar att situationen i dag kan anses tillfredsställande. Att nu försöka en nyordning som ger vissa målsägande rätt till ett eget biträde bedömer vi därför vara det otvivelaktigt snabbaste och mest effektiva sättet att garantera berörda målsägande bättre hjälp i de avseenden vi tidigare beskrivit. Vi förordar därför en sådan reform.*¹⁵¹

Rätthjälpskommittén ansåg att tillämpningsområdet för den nya regleringen borde begränsas till offer för allvarliga sexualbrott enligt bestämmelserna i brottbalkens 6 kap. 1-6, 8, 9 och 12 §§. Man diskuterade även hjälpbehovet för andra brottsoffer och bland annat med hänvisning till den undersökning som genomförts, konstaterades att även andra målsägandegrupper än offer för sexualbrott kunde vara i behov av stöd och hjälp i brottmålet. Kommitténs slutsats blev dock att målsägandens behov av stöd och hjälp var som störst i allvarliga sexualbrottmål.¹⁵² Eftersom sexualbrotten var en begränsad och relativt homogen grupp av brott samt att reformen skulle innebära en processuell nyordning, ansåg kommittén att man borde börja med en reform som riktade sig till brottsoffer vilka uppenbarligen hade ett stort hjälpbehov. Med en sådan begränsning menade man att konsekvenserna av reformen skulle bli relativt överblickbara. Dessutom ville man hålla nere kostnaderna.¹⁵³

Vad gällde målsägandebiträdets kvalifikationer ansåg kommittén att detta förutom goda kunskaper om brottmålsprocessen, även borde ha insikt om de problem som ofta uppkommer för brottsoffer samt känna till ytterligare möjligheter till stöd och hjälp. Man framhöll vikten av att den som förordnas som biträde är lämplig för uppdraget.¹⁵⁴ Man menade att man borde kunna utgå från att advokater och biträdande jurister på advokatbyråer är lämpliga för ett sådant förordnande. Man ansåg dock att en prövning av den individuella lämpligheten borde ske även inom denna kategori, om det fanns särskild anledning därtill.¹⁵⁵ Kommittén ansåg vidare att det ofta kunde vara värdefullt både för utredningen och för målsäganden om förordnande av målsägandebiträde skedde redan på ett tidigt stadium i processen. Därför skulle det vara möjligt att förordna ett biträde åt målsäganden så snart anmälan om brottet upptagits hos polisen. Man menade att biträdet skulle förordnas av domstolen på begäran av målsäganden eller när behov av

¹⁴⁹ SOU 1986:49, s. 88 f.

¹⁵⁰ A.bet, s. 90.

¹⁵¹ A.bet, s. 90.

¹⁵² A.bet, s. 93 f.

¹⁵³ A.bet, s. 95.

¹⁵⁴ A.bet, s. 97 f.

¹⁵⁵ A.bet, s. 121.

biträde blev känt. Man anförde till exempel att ett sådant behov kunde föreligga om målsäganden på grund av chocktillstånd inte kunde tillvarata sin rätt¹⁵⁶

Med tanke på biträdets uppgifter och behörighet ansågs det vara en viktig uppgift för målsägandebiträdet att under förundersökningen förklara för målsäganden hur denna går till, samt att hålla målsäganden informerad om utredningens fortskridande. Man ansåg att biträdet skulle ha möjlighet att närvara vid förhör med målsäganden under förundersökningen och där ha möjlighet att ställa kompletterande frågor. Målsägandebiträdet skulle även ha till uppgift att informera målsäganden om andra stödmöjligheter inom till exempel sjukvård och socialtjänst och vid behov hjälpa målsäganden med sådana kontakter. Inför huvudförhandlingen menade man att biträdet skulle beskriva för målsäganden hur en rättegång går till och förklara målsägandens roll i denna. Man menade att biträdet även genom lämpliga kontakter med åklagare och domstol skulle kunna ta reda på hur rättegången var planerad och eventuellt framföra särskilda önskemål från målsägandens sida. Man ansåg att målsägandebiträdet skulle kunna föra målsägandens skadeståndstalan när denna handlades i brottmålet. Biträdet skulle även kunna se till att målsägandens intressen blev tillgodosedda under huvudförhandlingen, till exempel genom att begära stängda dörrar eller att förhör med målsäganden skedde i den tilltalades utvaro. Kommittén menade att biträdet skulle fästa rättens uppmärksamhet på frågor som kunde upplevas som kränkande eller saknade relevans i målet. Målsägandebiträdet skulle ha samma rätt som målsäganden själv att ställa frågor till den tilltalade. Med rättens tillstånd skulle biträdet även ha möjlighet att ställa frågor till målsäganden och vittnen.¹⁵⁷ Kommittén framhöll dock vikten av att målsägandebiträdet inte fick bli en extra åklagare, man ansåg att eventuella frågor enbart skulle syfta till att förtydliga gjorda uttalanden eller att i övrigt komplettera bilden i något för målsäganden väsentligt avseende. Man ansåg inte att målsäganden skulle få biträde för att föra enskilt åtal, biträda åtalet eller för att överklaga ett negativt åtalsbeslut. Man underströk att de redan existerande bestämmelserna om målsägandens rätt att handla i ansvarsfrågan var begränsade och snarast innebar en kontrollfunktion, eftersom det primärt vilade på samhället att se till att brott som föll under allmänt åtal beivrades. Kommittén betonade att man inte borde vidta några åtgärder som skulle kunna leda till att detta ansvar lades över på målsäganden.¹⁵⁸

¹⁵⁶ SOU 1986:49, s. 102 f.

¹⁵⁷ A.bet, s. 98 f.

¹⁵⁸ A.bet, s. 102.

6.1.4. Lagen (1988:609) om målsägandebitråde

Vid remissbehandlingen av rättshjälpskommitténs förslag rådde en bred enighet om att många målsägande var i behov av mer personlig hjälp. I propositionen påpekade departementschefen att reformarbetet på det straffprocessuella området under många år varit inriktat på att förbättra den misstänktes ställning i brottmålsprocessen, men att det nu var: *(. . .) angeläget att genom lagstiftning förbättra även brottsoffrens många gånger besvärliga situation. Som ett led i detta är enligt min mening tiden nu mogen att ge målsägandena bättre hjälp och stöd i samband med förundersökningen och rättegången.*¹⁵⁹ Departementschefen instämde i kommitténs förslag om att man borde införa en rätt till målsägandebitråde under förundersökning och rättegång för en viss grupp av målsägande. I propositionen konstaterades att det många gånger kunde vara svårt för rättsväsendets företrädare att tillgodose målsägandens behov av personligt stöd utan att man samtidigt riskerade att komma i konflikt med krav på opartiskhet och objektivitet. Man påpekade dessutom att arbetsbelastningen ofta är stor och tidsramarna snäva just i de mål där målsägandens behov av hjälp är som störst.¹⁶⁰

Angående vid vilka typer av brott som en målsägande borde ha rätt till biträde, ansåg man att det utöver sexualbrotten fanns anledning att även innefatta vissa typer av grövre brott med inslag av våld eller annan integritetskränkning. Detta om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kunde antas att målsäganden hade ett särskilt starkt behov av biträde. Dessa skulle således inte omfattas av en presumptionsregel, utan en prövning skulle göras i det enskilda fallet. Även flertalet av de remissinstanser som ställt sig positiva till att en möjlighet till målsägandebitråde infördes, ansåg att tillämpningsområdet för reformen borde utvidgas i förhållande till kommitténs förslag.¹⁶¹ Ärendet remitterades till lagrådet som instämde i det sakliga innehållet i lagförslaget¹⁶² och efter vissa mindre redaktionella ändringar, fattade riksdagen beslut om den nya lagen. Utvidgningen i förhållande till kommitténs ursprungliga förslag infördes som ett andra stycke i lagens inledande paragraf och gällde brott enligt brottsbalkens 3 och 4 kap i de fall fängelse kunde följa på brottet, det vill säga bland annat misshandel och olaga hot samt rån eller grovt rån enligt 8 kap. 5 och 6 §§. I specialmotiveringen till bestämmelsen angavs att förordnande i dessa fall skulle ske med stor restriktivitet. Det skulle inte räcka med att det gällde ett brott som ingick i uppräknningen, utan brottet skulle i det enskilda fallet ha varit av kvalificerat slag och inneburit en svår kränkning av offret. Bevisläget och det processuella läget i övrigt skulle dessutom vara sådant att man måste räkna med att målsäganden skulle komma att utsättas för ingående eller pressande förhör. Som ytterligare en förutsättning angavs att målsägandens psykiska och/eller fysiska tillstånd var sådant att han eller hon kunde antas ha väsentlig nytta av ett juridiskt

¹⁵⁹ Prop. 1987/88:107, s. 16.

¹⁶⁰ A.prop, s. 18 f.

¹⁶¹ A.prop, s. 19 f.

¹⁶² A.prop, s. 60.

biträde. Som exempel angavs en målsägande som är psykiskt särskilt känslig eller en målsägande som är mycket ung eller mycket gammal. Man menade att det i många fall skulle vara tillräckligt att målsäganden åtföljdes av en stödperson enligt rättegångsbalken 20 kap. 15§.¹⁶³ Vad gällde sexualbrotten gjordes dock en snävare avgränsning än vad rättshjälpskommittén föreslagit. Endast sexualbrott enligt brottsbalkens 6 kap. 1-6 §§ kom att omfattas av presumptionsregeln om det inte på grund av särskilda omständigheter kunde antas att målsäganden saknade behov av ett sådant biträde. I vissa fall skulle även försök, förberedelse eller stämpling till de aktuella brotten i lagens 1§ omfattas. I propositionen påpekade departementschefen att den förslagna reformen borde utvärderas. I samband med detta borde man även överväga möjligheten att utsträcka rätten till målsägandebiträde även till andra typer av brottmål.¹⁶⁴

Vad gällde målsägandebiträdets uppgifter och behörighet instämde man i kommitténs förslag, med ett undantag. I propositionen föreslogs att om målsäganden valde att biträda åtalet skulle målsägandebiträdet hjälpa målsäganden även i den delen. Man menade att det rörde sig om en processhandling som är subsidiär i förhållande till åklagarens talan och som medför begränsade befogenheter av självständig art. Man ansåg att målsägandens biträde av åtalet närmast är att betrakta som en markering av målsägandens personliga intresse av att åtalet bifalls. Man menade att praktiska komplikationer skulle uppstå om man valde att undanta de handlingsmöjligheter som målsäganden får genom att biträda åtalet från målsägandebiträdets behörighet. Detta kunde leda till att det blev problematiskt att skilja ut vad som var ett tillåtet agerande från biträdets sida.¹⁶⁵

Man framhöll även att målsäganden genom vissa förändringar beträffande handläggningen av enskilt anspråk i anledning av brott, sedan den 1 februari 1988 skulle få åklagarens hjälp att förbereda och utföra sitt skadeståndsanspråk. Därför menade man att målsägandebiträdet endast skulle vara behjälplig i de fall då åklagaren av olika skäl inte hade åtagit sig denna uppgift.¹⁶⁶ Man ansåg att målsägandebiträdet skulle kunna förordnas när som helst under handläggningen men först sedan förundersökningen inletts.¹⁶⁷

Rörande målsägandebiträdets kvalifikationer instämde man i kommitténs uppfattning om att advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller om det fanns skäl för det, annan lämplig person skulle komma i fråga för förordnande som målsägandebiträde. Man påpekade att biträdet måste ha goda kunskaper om gällande regler för förundersökning och rättegång i brottmål. För att målsägandebiträdet skulle kunna ta tillvara målsägandens intressen på rätt sätt i samband med förhör etc, borde det även krävas att biträdet hade goda kunskaper i straffrätt och även i övrigt breda juridiska kunskaper och

¹⁶³ Prop. 1987/88:107, s. 38.

¹⁶⁴ A.prop, s. 20 ff.

¹⁶⁵ A.prop, s. 25.

¹⁶⁶ A.prop, s. 25.

¹⁶⁷ A.prop, s. 29.

erfarenheter. I propositionen underströks även vikten av att uppdragen som målsägandebitråde endast tilldelades dem som uppfyllde: (. . .) *högt ställda krav på juridisk kompetens och personlig lämplighet för den grannliga uppgiften.*¹⁶⁸ Detta menade man var viktigt inte minst för att undvika att uppdragen som målsägandebitråde skulle komma att uppfattas som mindre kvalificerade.¹⁶⁹ Den nya lagen trädde i kraft den 1 juli år 1988.¹⁷⁰

6.2. Rätten till målsägandebitråde utvidgas

Enligt vad som beskrivits ovan har målsägande, enligt lagen om målsägandebitråde sedan 1988 under vissa förutsättningar, rätt till ett juridiskt biträde i samband med förundersökning och rättegång. Ursprungligen förordnades målsägandebitråde främst i grova sexualbrottmål och i vissa fall vid andra grövre brott med inslag av våld eller annan integritetskränkning, som till exempel misshandel och rån. Några år efter att lagen om målsägandebitråde införts lade justitieutskottet fram betänkandet: *Våldsbrott och brottsoffer.*¹⁷¹ I betänkandet menade man att: *Med stöd av gjorda erfarenheter kan enligt utskottets mening redan nu konstaterats att möjligheterna att få målsägandebitråde inte motsvarar aktuella behov. Rätten till målsägandebitråde bör således utvidgas till att utan begränsningar gälla i mål om sexualbrott enligt 6 kap. BrB. Rätten till målsägandebitråde bör också väsentligt utvidgas när det gäller mål om misshandel.*¹⁷² Justitieutskottet ansåg att regeringen borde få i uppdrag att snarast lägga fram förslag om detta inför riksdagen.¹⁷³

Den proposition¹⁷⁴ som senare lades fram ledde till en lagändring som innebar att rätten till målsägandebitråde från och med den 1 januari 1991¹⁷⁵ kom att gälla vid alla sexualbrott utan begränsning, om det inte var uppenbart att målsäganden saknade behov av biträde. I propositionen uttalade den dåvarande departementschefen att ändringen i princip endast innebar en anpassning av lagtexten till den praxis som hade utvecklats. Han menade även att den aktuella utvidgningen kunde bidra till att information angående rätten till målsägandebitråde bättre trängde ut samt till att biträdena kom in tidigare i processen.¹⁷⁶ Reglerna blev mer generösa även beträffande övriga brott där målsägandebitråde kunde komma i fråga. Bland annat avskaffades kravet på ett särskilt starkt föreliggande behov och endast ett konstaterat behov blev tillräckligt.¹⁷⁷ I propositionen uttalades att behovet i det enskilda fallet skulle prövas utifrån en helhetsbedömning av målsägandens situation

¹⁶⁸ Prop. 1987/88:107, s. 28.

¹⁶⁹ A.prop, s. 28

¹⁷⁰ SFS 1988:609.

¹⁷¹ 1989/90: JuU5.

¹⁷² A.bet, s. 22.

¹⁷³ A.bet, s. 22.

¹⁷⁴ Prop. 1989/90:158.

¹⁷⁵ Se SFS 1990:999.

¹⁷⁶ Prop. 1989/90:158, s. 5.

¹⁷⁷ Se A.prop, s. 5.

satt i relation till det brott som målet gällde. Man påpekade, med hänvisning till förarbetena till lagen,¹⁷⁸ att det även i fortsättningen borde ställas upp vissa krav med avseende på målsägandens personliga situation i målet, till exempel vad gällde brottets art, bevisläget m.m. Typfallet ansågs vara när gärningsmannen och målsäganden har eller har haft en nära relation med varandra. Denna situation kom därför att anges direkt i lagtexten. Förutom målsägandens relation till den misstänkte ansågs även andra omständigheter av personlig art ha betydelse för om ett biträde skulle förordnas. Som exempel på sådana omständigheter nämndes förståndshandikapp, sjuklighet, depression till följd av brottet eller om målsäganden befann sig i en beroendeställning i förhållande till gärningsmannen. Även målsägandens ålder ansågs ha betydelse.¹⁷⁹

Både i samband med och efter lagändringen 1991 påtalades från olika håll behov av ytterligare utvidgning av lagen. Bland annat föreslog den så kallade våldskommissionen i sitt slutbetänkande: *Våld och brottsoffer*,¹⁸⁰ att rätten till målsägandebitråde borde utvidgas till att gälla även dem som utsatts för övergrepp i rättssak, i mål om våld eller hot mot tjänsteman samt vid prövning av ett besöksförbud.¹⁸¹ Även i ett betänkande från justitieutskottet¹⁸² ansågs, med anledning av ett antal motioner i ärendet, att rätten till målsägandebitråde borde utvidgas. Man ville införa en ventil i lagen som skulle göra det möjligt att förordna målsägandebitråde även i andra fall än de som direkt framgick av lagtexten om det fanns särskilda skäl för detta. Man ansåg att det fanns behov av målsägandebitråde också i mål om brott där inslaget av sexuellt eller annat våld saknades men där integritetskränkningen likväl kunde vara mycket betydande. Som exempel nämndes utpressning och vissa typer av bedrägeribrott. Utskottet ansåg att regeringen borde få i uppdrag att överväga saken ytterligare och lägga fram ett nytt förslag om en utvidgning av lagen inför riksdagen.¹⁸³ Med anledning av detta upprättades en promemoria¹⁸⁴ inom justitiedepartementet, som bland annat behandlade utvidgad rätt till målsägandebitråde. Man föreslog att målsägandebitråde skulle kunna förordnas i mål om samtliga brott enligt brottsbalken, om fängelse ingick i straffskalan och om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och andra omständigheter kunde antas att målsäganden var i särskilt starkt behov av biträde.¹⁸⁵ I propositionen förordades vad man kallade en *trappstegsliknande konstruktion*, där det nya förslaget skulle tas in i en tredje punkt i lagens 1§.¹⁸⁶ Den första och andra punkten i den nya paragrafen motsvarade det tidigare första och andra stycket och i dessa fall rörde det sig alltså endast om en redaktionell

¹⁷⁸ Prop. 1987/88:107, s. 38.

¹⁷⁹ Prop. 1989/90:158, s. 11.

¹⁸⁰ SOU 1990:92.

¹⁸¹ A.bet, s. 177.

¹⁸² 1990/91:JuU21: *Anslag till brottsskadenämnden m.m.*

¹⁸³ A.bet, s. 17.

¹⁸⁴ Ds 1992:24: *NÅGRA BROTTSOFFERFRÅGOR – utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands.*

¹⁸⁵ A.bet, s. 5.

¹⁸⁶ Prop. 1993/94:26, s. 19.

förändring. Vad gällde den nya tredje punkten påpekade man i specialmotiveringen till lagen att lagtextens utformning markerade att förordnande av biträde skulle ske med restriktivitet. Brottet skulle i det enskilda fallet ha varit av kvalificerat slag och inneburit en svår kränkning av offret. Vidare ansåg man att bevisläget och det processuella läget i övrigt skulle vara sådant att man kunde räkna med att målsäganden skulle komma att utsättas för ingående eller pressande förhör. Ytterligare menade man att målsägandens fysiska eller psykiska tillstånd i övrigt skulle vara sådant att målsäganden kunde antas ha väsentlig nytta av ett biträde.¹⁸⁷ Man menade vidare att om målsäganden har eller har haft en nära relation till den misstänkte, var detta också en omständighet som skulle beaktas. Bland andra omständigheter av personlig art som kunde ha betydelse för frågan, nämndes förståndshandikapp, sjuklighet, depressioner till följd av brottet, beroendeställning i till exempel arbetslivet eller i förhållandet mellan elev och lärare eller att målsäganden var särskilt gammal eller ung.¹⁸⁸ Som exempel på typer av brott där det kunde bli aktuellt att förordna målsägandebiträde med stöd av den nya tredje punkten nämndes utpressning, bedrägeri, stöld, skadegörelse, övergrepp i rättssak, våld och hot mot tjänsteman i vissa fall samt vissa brott enligt brottsbalkens 13 kap. som till exempel mordbrand. I propositionen förslogs även i enlighet med förslaget i promemorian vissa utvidgningar av målsägandebiträdets uppgifter vad gällde skadeståndstalan. Bland annat genomfördes en justering av lagtextens 3§, för att tydligare markera att målsägandebiträdet skulle bistå målsäganden med det enskilda anspråket om åklagaren inte gjorde detta. En annan förändring var att biträdet även skulle kunna förordnas i högre rätt om domen överklagats i skuld- eller påföljdsfrågan av åklagaren eller av den tilltalade.¹⁸⁹ De nya reglerna trädde ikraft år 1994.¹⁹⁰

År 2001 utvidgades rätten till målsägandebiträde ytterligare¹⁹¹ genom att begränsningen till brott enligt brottsbalken togs bort. Detta innebär att domstolen idag, i alla mål om brott som har fängelse i straffskalan, kan pröva om förutsättningarna för förordnande av målsägandebiträde är uppfyllda.¹⁹² I propositionen betonades dock att kraven vad gällde målsägandens personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt¹⁹³ även fortsättningsvis skulle gälla.¹⁹⁴ Bakgrunden till denna utvidgning var att man ville göra det möjligt för målsäganden att få ett juridiskt biträde i mål om överträdelse av ett besöksförbud.¹⁹⁵ En utvidgning av lagen hade föreslagits av den så kallade Brottsofferutredningen.¹⁹⁶ Brottsofferutredningen ville också utöka användningen av stödpersoner i rättsprocessen, bland annat genom att dessa

¹⁸⁷ Jämför Prop. 1987/88:107, s. 38 och ovan.

¹⁸⁸ Jämför Prop. 1989/90:158, s. 11 och ovan.

¹⁸⁹ Prop. 1993/94:26, s. 51.

¹⁹⁰ SFS 1994:59.

¹⁹¹ SFS 2001:230.

¹⁹² Prop. 2000/01:79.

¹⁹³ Se prop. 1989/90: 158, s. 11 och ovan.

¹⁹⁴ Prop. 2000/01:79, s. 40.

¹⁹⁵ A.prop, s. 39.

¹⁹⁶ SOU 1998:40: *BROTTSOFFER, vad har gjorts? Vad bör göras?*

skulle ges rätt till ersättning. Förslaget avvisades i propositionen där man menade att det var onödigt att inrätta ett nytt institut när det redan ingick i målsägandebiträdets uppgifter att vid sidan av den juridiska delen av uppdraget ge personligt och kurativt stöd till målsäganden. Man ansåg sammanfattningsvis att: *Ett bra och professionellt bemötande och stöd av målsägandebiträdet är således vad målsäganden skall kunna kräva och förvänta sig av rättsväsendet.*¹⁹⁷

6.3. Målsägandebiträdet och målsäganden

Av ovanstående beskrivning av bakgrunden till lagen (1988:609) om målsägandebiträde framgår att syftet bakom denna lagstiftning har varit att fylla ett behov från målsägandes sida av stöd och hjälp under rättsprocessen. Inte minst uppmärksammades problem förknippade med åklagarrollen kontra objektivitetsprincipen. Man menade att målsäganden inte fullt ut kunde förlita sig på åklagaren för stöd och hjälp och därför behövde ett eget biträde. Man ansåg även att den möjlighet till så kallad stödperson som erbjudits målsäganden inte hade givit tillfredställande resultat. Sedan lagen infördes år 1988 har tillämpningsområdet utvidgats vid ett flertal tillfällen, men fortfarande har inte alla målsägande rätt till målsägandebiträde. Nedan följer en sammanfattning av den roll det enligt lagen om målsägandebiträde, är meningen att målsägandebiträdet i förekommande fall ska inneha i dagens rättsprocess.

I lagen om målsägandebiträde stadgas att biträdet ska ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.¹⁹⁸ I första hand är det målsäganden själv som begär biträde och det är därför av avgörande betydelse att målsäganden informeras om denna möjlighet. Under förundersökningen ska målsäganden så snart som möjligt underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde om brottet är sådant att målsägandebiträde enligt lag (1988:609) kan komma i fråga.¹⁹⁹ Informationsskyldigheten åligger i första hand anmälningsupptagande eller handläggande polis, men ytterst är det förundersökningsledarens ansvar.²⁰⁰ Om målsäganden under förundersökningen begär att få ett målsägandebiträde ska undersökningsledaren anmäla detta till rätten. En sådan anmälan ska även göras om det annars finns anledning att förordna ett biträde åt målsäganden.²⁰¹ Det är domstolens uppgift att besluta i fråga om målsägandebiträde,²⁰² som ska förordnas så snart förundersökningen har inletts²⁰³ på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det.²⁰⁴ I förarbetena till lagen uttalas att målsäganden själv avgör om hon eller han

¹⁹⁷ Prop. 2000/01:79, s. 41.

¹⁹⁸ Lag (1988:609), 3§, första stycket.

¹⁹⁹ FuK 13a§, andra stycket.

²⁰⁰ Danielsson: *Förundersökning i brottmål*, s. 23.

²⁰¹ RB 23:5.

²⁰² Lag (1988:609), 7§.

²⁰³ Lag (1988:609), 1§, första stycket.

²⁰⁴ Lag (1988:609), 4§, första stycket.

vill ha ett biträde, men att det i vissa undantagsfall kan vara aktuellt att förordna biträde även utan en begäran från målsäganden, till exempel om han eller hon på grund av chocktillstånd inte förmår att tillvarata sin rätt. Detta skulle även enligt förarbetena kunna vara aktuellt i vissa fall där barn är målsägande, till exempel när någon nära anhörig är misstänkt för brottet.²⁰⁵

Den som kan förordnas till målsägandebiträde är advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget.²⁰⁶ Enligt vad som beskrivits ovan framgår det sammanfattningsvis av förarbetena att målsägandebiträdets uppgift under förundersökningen är att förklara hur denna går till, samt att hålla målsäganden informerad om hur utredningen fortskrider. Biträdet ska även informera målsäganden om vilka andra stödmöjligheter som finns till exempel brottsofferjour och vid behov hjälpa målsäganden att komma i kontakt med olika myndigheter och organ. Målsägandebiträdet har rätt att närvara vid alla förhör som hålls med målsäganden under förundersökningen och ska där i första hand bevaka att dessa går rätt till och att inga ovidkommande eller kränkande frågor ställs. Biträdet har även rätt att ställa kompletterande frågor.²⁰⁷

När åtal väckts är det framförallt i anslutning till huvudförhandlingen som biträdet har sin funktion. Det är lämpligt att biträdet tillsammans med målsäganden går igenom vad förhandlingen syftar till, hur den går till och vad som kommer att krävas av målsäganden. I samband med detta är det viktigt att målsägandebiträdet noga redogör för de rättsliga förutsättningarna i målet, till exempel vilken typ av frågor som kan förväntas komma att ställas till målsäganden och varför. Av förarbetena till lagen framgår det även att biträdet genom lämpliga kontakter med åklagare och domstol ska ta reda på hur rättegången är planerad samt framföra eventuella önskemål från målsägandens sida.²⁰⁸

Även i samband med huvudförhandlingen ska biträdet se till att målsägandens intressen tillgodoses. Målsägandebiträdet kan till exempel begära ett förordnande om stängda dörrar eller att ett förhör med målsäganden hålls i den tilltalades utvaro. Biträdet kan också fästa rättens uppmärksamhet på att en viss fråga som ställts till målsäganden kan upplevas som kränkande eller saknar relevans i målet. Biträdet kan alltid ställa kompletterande frågor till målsäganden och kan dessutom, i de fall målsäganden betraktas som part i processen (se ovan), ställa frågor till vittnen och till den tilltalade.²⁰⁹ Målsägandebiträdets frågor under rättegången ska enbart syfta till att förtydliga och komplettera rättens bild av det inträffade i något för målsäganden väsentligt avseende.²¹⁰

²⁰⁵ Prop. 1987/88:107, s. 29 f.

²⁰⁶ Lag (1988:609), 4§, första stycket med hänvisning till 26 §, första stycket rätthjälpslagen (1996:1619).

²⁰⁷ Prop. 1987/88:107, s. 23. Se även RB 23:10, tredje stycket och RB 23:11.

²⁰⁸ A.prop, s. 23.

²⁰⁹ A. prop, s. 24.

²¹⁰ SOU 1986:49, s. 15.

Målsägandebiträdet kan också hjälpa målsäganden med en skadeståndstalan som handläggs i samband med brottmålet om detta inte görs av åklagaren.²¹¹ Under förundersökningen är det därför lämpligt att biträdet tar upp frågan om att väcka skadeståndstalan med anledning av brottet med målsäganden och i samband med detta diskuterar frågor om yrkanden, grunder och bevisning i denna del.²¹² Målsägandebiträdets uppgift vad gäller skadeståndet kvarstår även om talan avskiljs för särskild handläggning enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs som ett förenklat tvistemål.²¹³ Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om målet går vidare till högre rätt genom att åklagaren eller den tilltalade överklagar tingsrättens dom i skuld- eller påföljdsfrågan.²¹⁴ Detta gäller även när tingsrättens dom i ett brottmål överklagas endast i skadeståndsdelen,²¹⁵ liksom när domen i ett avskilt tvistemål överklagas.²¹⁶

Efter att rättegången är avslutad har målsägandebiträdet inga skyldigheter mot målsäganden enligt lag och vill målsäganden till exempel ha juridisk hjälp med att få det utdömda skadeståndet indrivet, måste han eller hon betala för detta. Utöver vad som framgår av lagtext och förarbeten enligt vad som beskrivits ovan, ges inga speciella instruktioner till den som får ett förordnande som målsägandebiträde.

6.3.1. Målsägandebiträdet i praktiken

Mot bakgrund av vad som presenterats ovan är det tydligt att det i målsägandebiträdets huvudsakliga uppgifter ingår att bistå vissa målsägande med stöd och hjälp under rättsprocessen. Faktum är dock att många målsägande idag upplever missnöje under den rättsliga processen, bland annat på grund av brist på information. Med anledning av detta har jag för avsikt att undersöka hur lagen om målsägandebiträde fungerar i praktiken och vilka problem som sammanhänger med detta institut.

²¹¹ Lag (1988:609), 3§, andra stycket.

²¹² Prop. 1987/88:107, s. 23.

²¹³ Lag (1988:609), 3§, andra stycket.

²¹⁴ Prop. 1987/88:107, s.26.

²¹⁵ Lag (1988:609), 3§, andra stycket.

²¹⁶ Prop. 1993/94:26, s. 29.

6.3.1.1. Tidigare undersökningar

De undersökningar som tidigare publicerats som berör frågan om hur lagen om målsägandebiträde fungerar i den praktiska tillämpningen, är inte dagsaktuella.²¹⁷ Den mest heltäckande av dessa undersökningar genomfördes av Domstolsverket som år 1995 fick i uppdrag av regeringen att bland annat undersöka hur lagen om målsägandebiträde tillämpats i praktiken och vilka konsekvenser den haft för rättsväsendet. Resultatet av undersökningen redovisades i rapporten: *Målsägandebiträde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebiträde*.²¹⁸ En annan undersökning genomfördes av den så kallade Brottsofferutredningen som givits i uppdrag av regeringen att utvärdera de åtgärder som under den senaste tioårsperioden vidtagits på brottsofferområdet. Denna undersökning var således inte enbart inriktad på lagen om målsägandebiträde. Utredningens arbete redovisades år 1998 i betänkandet: *BROTTSOFFER, vad har gjorts? Vad bör göras?*²¹⁹ Båda dessa undersökningar genomfördes under den andra halvan av 1990-talet och därmed före den senaste utvidgningen av lagen som genomfördes år 2001.

Vid Brottsofferutredningens undersökning skickades enkäter ut till ett relativt stort urval av polis- och åklagarmyndigheter, tingsrätter, Sveriges Advokatsamfund samt till landets samtliga brottsoffer- och kvinnojourer. Frågor med direkt sikte på målsägandebiträdesreformen ställdes dock endast till brottsoffer- och kvinnojourerna, vilka tillfrågades om hur målsäganden upplevde målsägandebiträdet. Även i de övriga enkätsvaren framkom dock i några fall synpunkter beträffande målsägandebiträdet. Med ett undantag gjordes ingen procentuell beräkning av svarsfrekvensen.²²⁰ Som en bilaga till utredningen publicerades även en forskningsrapport genomförd på uppdrag av Brottsofferutredningen vilken bland annat behandlade brottsoffers erfarenheter av lagen om målsägandebiträde.²²¹

Vid Domstolsverkets utvärdering av lagen genomfördes dels målundersökningar vid samtliga tings- och hovrätter under perioden den 1 november 1995 till och med den 31 januari 1996, dels enkätundersökningar. Enkäter skickades ut till trettio tingsrätter och tre hovrätter och dessa besvarades

²¹⁷ I Riksrevisionsverkets rapport RRV 2001:30: *Varför blev det dyrare? Kostnadsutvecklingen för offentliga försvarare, målsägandebiträden och offentligt biträde*, redovisas en enkätundersökning genomförd vid tingsrätter år 2000 som delvis berör lagen (1988:609) om målsägandebiträde, (se bilaga 2, s. 79 ff.). Av fyra frågor gällande målsägandebiträdet berörde dessa i tre fall kostnadsfrågor som inte är av direkt intresse för detta arbete. Den fjärde frågan, som gällde tidpunkten för förordnande av målsägandebiträde åt målsäganden, hade enligt vad som redovisas i undersökningen, misstolkats av flera tingsrätter och har därför inte medtagits i denna redogörelse.

²¹⁸ DV 1996:2.

²¹⁹ SOU 1998:40.

²²⁰ Av de tingsrätter som deltog i undersökningen besvarade drygt 86 procent enkäten.

²²¹ Se 1998:40, bilaga 8, s. 431 ff. Sahlin: *Besöksförbud och målsägandebiträde: Brottsoffers erfarenheter*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet 1997. Vad gäller det avsnitt i rapporten som behandlar lagen om målsägandebiträde redovisas sammanlagt fjorton intervjuer genomförda med målsägande och gärningsmän åren 1996-1997.

med ett undantag av samtliga. Enkätundersökningar skickades även ut till etthundra slumpvis utvalda åklagare respektive advokater. Svarsfrekvensen för åklagarna uppgick till 100 procent och för advokaterna till 56 procent. Målundersökningen omfattade alla brottmål som avgjorts under den aktuella perioden i vilka målsägandebiträde förekommit eller där fråga om sådant biträde på något sätt aktualiserats. För genomförandet av målundersökningen användes en för ändamålet särskilt utformad databas där personal vid domstolarna registrerade uppgifter.²²² Nedan redovisas de delar ur nämnda undersökningar som jag har ansett vara av intresse för detta arbete.

Enligt målundersökningen skedde den största andelen förordnanden i tingsrätt, det vill säga 70 procent, med stöd av den *andra punkten* i lagens 1§ och i dessa fall var det dominerande brottet misshandel. Andra vanliga brott var grov misshandel, olaga hot, grovt rån och rån. Även brottet mord förekom i mindre utsträckning. Andelen förordnanden enligt den *första punkten* i bestämmelsen var cirka 22 procent. Det vanligaste brottet för förordnande enligt denna punkt var sexuellt ofredande, våldtäkt och sexuellt utnyttjande av underårig. För förordnande enligt den tredje punkten, var vid denna tid, det vill säga före den senaste utvidgningen av lagen år 2001 som omfattade just denna punkt, de vanligaste brotten misshandel, egenmäktighet med barn, grov stöld, olaga frihetsberövande, bedrägeri samt skadegörelse. Endast cirka 2 procent av förordnandena skedde med stöd av den *tredje punkten*. Resterande förordnanden, det vill säga 6 procent, grundades på en kombination av de tre punkterna i paragrafen. I undersökningen anmärktes att uppgifterna om brott avsåg de åtal som lett till fällande dom. Förordnanden först i hovrätt visade sig i undersökningen vara mycket sällsynta.²²³

I enkätundersökningen tillfrågades domstolarna vad som enligt deras uppfattning, mer konkret krävdes för ett förordnande enligt lagen om målsägandebiträde. Många domstolar valde att inte besvara denna fråga eller hänvisade endast direkt till lagtext och förarbeten. Av övriga svar framgick att ett förordnande enligt den *första punkten* meddelades utan någon ingående prövning. När det gällde ett förordnande enligt den *andra punkten*, uppgav domstolarna sammanfattningsvis att man gjorde en helhetsbedömning av målsägandens situation i relation till brottet. Vad gällde de omständigheter utöver målsägandens relation till den tilltalade som ansågs vara av avgörande betydelse, uppgavs bland annat att brottet var allvarligt och innefattade en svår kränkning, att målsäganden på grund av oro, rädsla och utsatthet hade ett uttalat behov av stöd och hjälp, att målsäganden kunde komma att utsättas för pressande förhör och att målsäganden förde talan om mer komplicerade skadeståndsanspråk. För förordnande enligt lagens *tredje punkt* krävdes enligt domstolarna ett påtagligt kvalificerat brott som innebar en svår kränkning och att målsäganden befann sig i dålig fysisk eller psykisk kondition. Andra synpunkter som framfördes var att man fäste stor vikt vid målsägandens relation till den tilltalade, målsägandens ålder och

²²² DV 1996:2, s. 11 f.

²²³ A.a, s. 14 ff.

eventuellt förståndshandikapp. Sammanfattningsvis ansåg man i utvärderingen att domstolarna företog en ingående prövning av målsägandens behov av stöd och hjälp och att man tillämpade möjligheten till biträdesförordnande restriktivt.²²⁴

Genom enkätundersökningen ställdes även frågan till åklagarna och domstolarna angående vilka personliga förhållanden,²²⁵ utöver ålder, kön och relation till den misstänkte, som vanligen föranledde att behov av målsägandebitråde ansågs föreligga. Av de åklagare som besvarade frågan ansåg majoriteten att målsägandens psykiska status hade stor betydelse vid behovsprövningen. Även fysiska handikapp, förståndshandikapp samt fysiska och psykiska skador på grund av brottet uppgavs vara av stor vikt. Några åklagare nämnde även som exempel att målet gällde brott med rasistiska förtecken eller att målsäganden led av missbruksproblem, språk- eller tal-svårigheter etc. Cirka 30 procent ansåg att en samlad bedömning av målsägandens allmänna förmåga att klara av förundersökning och rättegång och ta till vara sina intressen företogs vid bedömningen av behovet av målsägandebitråde. Svaren från domstolarna visade stora likheter med åklagar svaren. Några tingsrätter menade även att målsägandens förmåga att utföra talan om enskilt anspråk var av avgörande vikt.²²⁶ Av undersökningsresultatet drogs sammanfattningsvis slutsatsen att lagen i stort sett tillämpades på det sätt som lagstiftaren avsett.²²⁷

Till domare, åklagare och advokater ställdes frågan om tillämpningsområdet för lagen om målsägandebitråde enligt deras uppfattning var lämpligt avgränsat. De flesta åklagare och advokater ansåg att avgränsningen var lämplig. Bland dem som ansåg att tillämpningsområdet var för snävt, påpekades att det även fanns behov av att förordna målsägandebitråde vid brott mot lagen om besöksförbud. Som beskrivits ovan skedde senare en utvidgning av lagen i detta avseende. Av domstolarna ansåg cirka hälften att tillämpningsområdet var lämpligt avgränsat, medan den andra hälften var negativa och av dessa menade merparten att tillämpningsområdet var för vidsträckt. Framförallt pekade dessa domstolar på att presumtionsregeln i den första punkten och utformningen av den andra punkten ledde till en alltför generös tillämpning av lagen.²²⁸

I Brottofferutredningens enkätundersökning gavs en något annorlunda bild. I denna framfördes i flera fall synpunkter från polishåll om att möjligheterna att få målsägandebitråde borde utökas.²²⁹ Även flera åklagare ansåg att målsägandebitråde borde förordnas oftare för att förbättra förhållandena för målsägande.²³⁰ Dessutom ansåg flera av de brottofferjourer som besvara-

²²⁴ DV 1996:2, s. 16 f.

²²⁵ Jämför 1§, första stycket, *tredje punkten* i lag (1988:609).

²²⁶ DV 1996:2, s. 25 f.

²²⁷ A.a, s. 6.

²²⁸ A.a, s. 17 f.

²²⁹ SOU 1998:40, bilaga 2, s. 394.

²³⁰ SOU 1998:40, s. 404.

de utredningens enkät att målsägandebiträde borde förordnas oftare²³¹ och det framfördes även synpunkter på att alla brottsoffer borde få rätt till juridiskt stöd.²³²

I målundersökningen från Domstolsverket redovisas att målsäganden, själv eller genom annan person, i cirka 94 procent av fallen framställt en begäran om målsägandebiträde. Bifallsfrekvensen på en begäran om målsägandebiträde var i undersökningen 96 procent.²³³ Det bör dock noteras att för att ett mål skulle komma att ingå i undersökningen måste frågan om målsägandebiträde på något sätt redan ha aktualiserats i målet. Undersökningen omfattade således inte fall där det skulle kunna ha varit aktuellt med målsägandebiträde, men där frågan av olika anledningar aldrig uppmärksammats. Det kan till exempel tänkas att målsäganden inte varit medveten om möjligheten att få målsägandebiträde och att inte heller polis, åklagare eller domstol uppmärksammat ett sådant behov. I Brottsofferutredningens enkätundersökning påpekade flera kvinnojourer att information om rätten till målsägandebiträde inte alltid ges.²³⁴ I enkätundersökningen från domstolsverket tillfrågades åklagare i vilken utsträckning målsägande, innan de fick sådan information, kände till möjligheten att få biträde. Undersökningen visade att målsägandes kunskaper om lagen var ytterst bristfälliga. Cirka 25 procent av åklagarna uppgav att målsägande mycket sällan kände till denna möjlighet, 45 procent svarade att målsägande i allmänhet saknade kunskap om detta. Resterande 30 procent ansåg att målsägande i varierande grad kände till möjligheten. En synpunkt som framfördes från flera åklagare var att de målsägande som hade störst behov av målsägandebiträde hade de sämsta kunskaperna om denna möjlighet.²³⁵ I Domstolsverkets undersökning tillfrågades domstolarna om bedömningen av målsägandens behov av målsägandebiträde påverkades av om någon begäran om ett sådant biträde hade framställts. En klar majoritet av domstolarna uppgav att så var fallet. Många ansåg att förordnande om målsägandebiträde i regel inte meddelades om inte en begäran framställts.²³⁶

Målundersökningen i Domstolsverkets rapport visade att närmare hälften, eller 47 procent av alla målsägandebiträden förordnades först efter att förundersökningen avslutats och åklagaren väckt åtal. Utredningen ansåg att det var tveksamt om målsägandens behov av stöd och hjälp i så stor utsträckning som resultatet pekade på, skulle vara begränsat till själva huvudförhandlingen.²³⁷ Även i Brottsofferutredningens undersökning framkom från flera brottsoffer- och kvinnojourer synpunkter på att målsägandebiträdet borde komma in tidigare i processen.²³⁸ I den undersökningen av brottsoffrens upplevelse av rättsprocessen som genomfördes år 2002 (se

²³¹ SOU 1998:40, s. 417.

²³² A.bet, s. 421.

²³³ DV 1996:2, s. 18 f.

²³⁴ SOU 1998:40, s. 421.

²³⁵ DV 1996:2, s. 12.

²³⁶ A.a, s. 18 f.

²³⁷ A.a, s. 5.

²³⁸ SOU 1998:40, s. 417, 421.

ovan), uppgav 38 procent av tillfrågade målsägande att de hade haft ett målsägandebitråde. Av dessa hade 27 procent biträde endast under själva rättegången.²³⁹

I Brottsofferutredningens enkätundersökning framfördes kritik från brottsofferjourer om att målsägandebiträden inte hade tillräckligt med tid och saknade tillräckligt engagemang.²⁴⁰ I den forskningsrapport som publicerades i utredningen drogs slutsatsen att målsägandebiträdets insatser uppenbarligen varierade kraftigt,²⁴¹ samt att det föreföll som om målsägandebiträdet ofta var aktivt framförallt när det gällde den fas av rättegången som behandlade skadeståndstalan.²⁴² I Domstolsverkets enkätundersökning fick advokater och domstolar besvara frågan om vilka arbetsuppgifter som målsägandebiträdet i huvudsak utförde. Utredningen konstaterade att näst intill varje advokat angav beräkningen av skadestånd och utförande av talan om enskilt anspråk som en av målsägandebiträdets huvudsakliga uppgifter.²⁴³ I målundersökningen framkom det att i de fall talan fördes om enskilt anspråk vid tingsrätten, biträdades målsäganden i cirka 95 procent av fallen av ett målsägandebitråde och i de resterande fem procenten av åklagare.²⁴⁴ Även domstolarna ansåg att förberedande och utförande av talan om enskilt anspråk var en huvuduppgift för målsägandebiträdet och i övrigt hänvisades mestadels till vad som sägs i lagens 3§ om stöd och hjälp etc. Också en majoritet av advokaterna ansåg att stöd och hjälp samt rent kurativa uppgifter var viktiga. Cirka en tredjedel av advokaterna svarade att de såg det som en huvudsaklig uppgift för ett målsägandebitråde att förbereda målsäganden inför huvudförhandlingen och att biträda målsäganden vid denna. Ungefär tio procent svarade att de såg det som en huvuduppgift att biträda åtalet. Några få uppgav att de i aktuella fall hjälpte målsäganden att ansöka om besöksförbud, att ta kontakt med Brottsoffermyndigheten samt med olika verkställighetsåtgärder. I utredningen noterades att ingen advokat uttryckligen uppgivit att de ansett det vara en huvuduppgift för målsägandebiträdet att närvara under förhör med målsäganden under förundersökningen.²⁴⁵

I undersökningen från år 1996 tillfrågades åklagare, advokater och domstolar om hur de såg på de uppgifter som följde av ett förordnande som målsägandebitråde och om dessa var lämpligt avgränsade eller inte. Av åklagarna ansåg cirka 85 procent och av advokaterna 70 procent att uppgifterna var lämpligt avgränsade. Ungefär en femtedel av advokaterna förde dock även fram synpunkter på att målsägandebiträdet borde ha rätt att vidta verkställighetsåtgärder och annat *efterarbete* inom ramen för förordnandet.²⁴⁶ Även bland de övriga synpunkterna på lagen om målsägandebitråde som

²³⁹ Lindgren & Qvarnström (2003): *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 24.

²⁴⁰ SOU 1998:40, s. 417.

²⁴¹ A.bet, bilaga 8, s. 565.

²⁴² A.bet, s. 565, 569.

²⁴³ DV 1996:2, s. 28.

²⁴⁴ A.a, s. 30.

²⁴⁵ A.a, s. 28 f.

²⁴⁶ A.a, s. 32 f.

lämnades i enkäten påpekade många advokater att målsägandebiträdets arbetsuppgifter även borde innefatta sådana uppgifter, eftersom man ansåg att det fanns ett stort behov av sådan hjälp från målsägandens sida. Advokaterna påpekade dessutom att de i viss utsträckning redan utförde sådana uppgifter utan att få någon ersättning för detta.²⁴⁷ Även i Brottsofferutredningens undersökning från år 1998 framkom önskemål från flera brottsofferjourer om att målsägandebiträdet borde hjälpa målsäganden även efter rättegången.²⁴⁸

Cirka 60 procent av domstolarna ansåg att målsägandebiträdets uppgifter var lämpligt avgränsade, medan 20 procent uppgav att det enligt deras uppfattning var oklart vilka uppgifter som ankom på ett målsägandebiträde och att lagtexten i detta avseende borde förtydligas.²⁴⁹ Detta var även den vanligaste åsikten bland de domstolar, åklagare och advokater vilka valde att lämna övriga synpunkter angående lagen vad gällde målsägandebiträdets uppgifter.²⁵⁰ En synpunkt som framfördes av några domstolar var att det framstod som oklart i vilken utsträckning målsägandebiträdet hade rätt att ställa frågor i ansvarsdelen. En återkommande inställning från domstolarna var även att målsägandebiträdets uppgifter borde koncentreras mer till utförandet av det enskilda anspråket. Man påpekade även vikten av att biträdet inte agerar *extra åklagare*, eftersom man ansåg att detta kunde leda till obalans i rättsprocessen.²⁵¹ I Domstolsverkets utredning menade man att det sammantaget kunde finnas anledning till att överväga om det fanns behov av att förändra och/eller förtydliga bestämmelserna om målsägandebiträdets uppgifter.²⁵²

Samtliga yrkeskategorier som deltog i Domstolsverkets enkätundersökning ställdes inför frågan om stödperson enligt 20 kap. 15§ rättegångsbalken kunde utgöra ett realistiskt alternativ till målsägandebiträde, förutsatt att åklagaren tog hand om skadeståndsdelen. 65 procent av åklagarna svarade att stödperson kunde vara ett alternativ, men svaren innehöll många reservationer. Man menade att ärendena inte fick vara för komplicerade, att stödpersonen först måste få grundläggande juridisk utbildning och även ges rätt till någon form av ersättning. Av de 35 procent av åklagarna som inte ansåg att stödperson kunde utgöra ett realistiskt alternativ till målsägandebiträde, ansåg de flesta att uppdraget var för krävande och ställde för stora krav på juridiska kunskaper. Av advokaterna ansåg en klar majoritet på 90 procent, att stödperson definitivt inte kunde utgöra ett realistiskt alternativ. Det framfördes bland annat synpunkter på att stödpersoner kunde bli för känslomässigt engagerade och att uppdraget som målsägandebiträde krävde djupgående juridiska kunskaper. Flertalet av domstolarna ansåg att stödperson i många fall kunde utgöra ett realistiskt alternativ i enklare ärenden,

²⁴⁷ DV 1996:2, s. 47.

²⁴⁸ SOU 1998:40, s. 417.

²⁴⁹ DV 1996:2, s. 32.

²⁵⁰ A.a, s. 47.

²⁵¹ A.a, s. 32 f.

²⁵² A.a, s. 59.

men att detta förutsatte utbildade stödpersoner med rätt till ersättning.²⁵³ I Brottsofferutredningens enkätundersökning ansåg flera kvinnojourer att det är mycket viktigt att ett offer har en rättsbildad person vid sin sida och att den rätten inte fick begränsas.²⁵⁴ I forskningsrapporten framkom att även de intervjupersoner som var mycket positiva till de stöd de fått genom personal eller stödpersoner vid Brottsofferjouren, ansåg att det behövdes en juridiskt utbildad person som tillvaratog deras *rättsliga* intressen.²⁵⁵

Domstolsverkets enkätundersökning omfattade även om biträdesreformen inneburit något för kvaliteten på förfarandet vid förundersökningen respektive domstolen. Cirka två tredjedelar av åklagarna ansåg att reformen på olika sätt haft en kvalitetshöjande inverkan på förundersökningen, bland annat att åklagaren kunde inta en mer objektiv ställning, att målsäganden blev tryggare och att de enskilda anspråken kunde utredas bättre. De relativt få svar som lämnades från advokater i denna fråga sammanföll till stor del med åklagarnas uppfattning. Av domstolarna hade de flesta inga synpunkter i frågan.

Beträffande förfarandet vid domstolen ansåg 90 procent av åklagarna att en kvalitetshöjning skett efter reformen. Bland annat framhölls, liksom beträffande förundersökningarna, att åklagarens roll i processen blivit mer objektiv och att målsäganden generellt sett blivit tryggare i sin roll. Även en klar majoritet av advokaterna instämde i att reformen lett till en kvalitetshöjning och det framhölls bland annat att målsägandens ställning stärkts. Av domstolarna ansåg en övervägande majoritet på 80 procent att målsägandebiträdesreformen påverkat kvaliteten på förfarandet vid domstolen, exempelvis att det blivit lättare att genomföra en huvudförhandling med målsägandebiträdet närvarande och att färre huvudförhandlingar behövde ställas in.²⁵⁶ I Brottsofferutredningens undersökning ansåg samtliga kvinnojourer som besvarade enkäten att ett målsägandebiträde är ett stort stöd och innebär en stor trygghet för målsäganden. Någon jour menade att målsägandebiträdet är det allra viktigaste stödet för en utsatt kvinna.²⁵⁷

Sammantaget pekar undersökningsresultaten på vissa uppenbara brister. Ett problemområde sammanhänger med själva förordnandet av målsägandebiträde åt målsäganden i rättsprocessen. Mot bakgrund av undersökningsresultaten kan det finnas en risk att en målsägande som är berättigad till och har behov av ett målsägandebiträde ändå inte alltid har ett sådant vid sin sida under hela eller delar av processen. Detta beror antingen på att målsägandens behov av biträde inte uppmärksammas alls, eller att det uppmärksammas först i ett senare skede av rättsprocessen när förundersökningen redan har avslutats. Vad gäller lagens tillämpningsområde har det framkommit synpunkter på att målsägandebiträde överhuvudtaget borde

²⁵³ DV 1996:2, s. 40 f.

²⁵⁴ SOU 1998:40, s. 421.

²⁵⁵ A.bet, bilaga 8, s. 574.

²⁵⁶ DV 1996:2, s. 42 f.

²⁵⁷ SOU 1998:40, s. 421.

förekomma oftare samt att målsägandebiträdets uppgifter behöver utvidgas, exempelvis till att även omfatta hjälp till målsäganden efter dom. Ett annat problemområde sammanhänger med målsägandebiträdets roll i rättsprocessen. Resultatet från undersökningarna ger att målsägandebiträdets uppgifter i flera fall uppfattas som mer eller mindre oklara och behöver preciseras och/eller förändras. Det finns även uppgifter om att vissa biträden inte är tillräckligt engagerade.

6.3.1.2. Egen undersökning

De problem med anknytning till institutet målsägandebitråde som framkommit ovan, är allvarliga eftersom de riskerar att leda till att målsägande upplever missnöje och kanske till och med känner sig kränkta under den rättsliga processen.

De senaste undersökningarna av lagen är från slutet av 1990-talet och det är oroande om dessa fortfarande är representativa för förhållandena år 2004. Det saknas dock något mer aktuellt utvärderings- eller undersökningsmaterial som belyser lagen i dess praktiska tillämpning. Med anledning av detta ansåg jag det motiverat att genomföra en egen enkätundersökning angående lagen (1988:609) om målsägandebitråde.

6.3.1.2.1. Syfte och avgränsning

Syftet med denna undersökning är att ta reda på mer om hur lagen om målsägandebitråde fungerar idag, år 2004. Utgångspunkten är i första hand de problemområden som framkommit i tidigare undersökningar av lagen och som presenterats ovan. Det första område som har undersökts hänger samman med själva förordnandet av målsägandebitråde åt målsäganden. Frågan är om det kan förekomma att en målsägande, som med dagens lagstiftning i och för sig skulle ha rätt till målsägandebitråde, ibland står utan sådant biträde under rättsprocessen? Det andra området gäller lagens tillämpningsområde där jag har undersökt om det eventuellt finns ett större behov av målsägandebitråde under den rättsliga processen än vad lagen idag ger utrymme för. Slutligen har jag valt att titta närmare på hur målsägandebiträdet fungerar i sin roll. Undersökningen vänder sig till tre olika kategorier av professionella aktörer som regelmässigt kommer i kontakt med målsägande under rättsprocessen och därmed också med lagstiftningen i dess praktiska tillämpning.

6.3.1.2.2. Metod

Undersökningsunderlaget utgörs av totalt 116 utskickade enkäter. Av praktiska och inte minst tidsmässiga skäl var det framförallt angeläget att begränsa undersökningen geografiskt. Först gjordes ett urval av fem tingsrätter vilket baserades på samma urval som gjorts i den undersökning av brottsoffrens upplevelse av rättsprocessen som presenterats ovan.²⁵⁸ Detta innebär att urvalet var strategiskt för att på bästa möjliga sätt spegla förhållandena i hela landet. Exempelvis eftersträvades god geografisk spridning samt god spridning vad gäller områdenas urbaniseringsgrad och befolkningsmängd. Det kan trots detta finnas stora skillnader mellan de utvalda områdena och övriga landet. Sammantaget innebär detta att resultatet i första hand kan anses gälla de områden som undersökts, men det finns heller ingenting som talar för att dessa områden i någon avgörande utsträckning avviker från det övriga Sverige.²⁵⁹

Enkäten skickades ut till domare på de fem utvalda tingsrätterna under våren 2004. Tanken var att alla brottmålsdomare vid de aktuella domstolarna skulle motta enkäten, men eftersom det var svårt att få fram det exakta antalet domare, måste en uppskattning göras. Denna gick till så att uppgifter om antalet domare på respektive tingsrätt, eller i förekommande fall avdelning på tingsrätten, inhämtades dels genom telefonsamtal med tingsrätterna i undersökningen, dels genom kontroll med Domstolsverkets lönelistor.²⁶⁰ Alla enkäter skickades sedan för vidarebefordran i ett postpaket adresserat till lagmannen på respektive tingsrätt.

Enkäter skickades även ut till sammanlagt tjugofem åklagare verksamma vid åklagarkammare i de fem städer där de utvalda tingsrätterna är belägna. Enkäterna adresserades till chefsåklagaren vid respektive kammare. Slutligen skickades även en enkätundersökning till sammanlagt tjugofem slumpvis utvalda målsägandebiträden i dessa fem städer. Uppgifter angående målsägandebiträden inhämtades från Sveriges Advokatsamfunds egen adressförteckning.²⁶¹

En påminnelse skickades ut till samtliga personer som mottagit enkäten. Av totalt 116 utskickade enkäter mottogs slutligen 62 stycken, vilket innebär en svarsfrekvens på 53 procent. Uppdelat på de olika yrkeskategorierna var svarsfrekvensen efter avrundning 52 procent för domare, 72 procent för åklagare och 40 procent för målsägandebiträden. De mottagna svaren föervisade en god geografisk spridning.

Tanken bakom undersökningen har varit att ge en kvalitativ bild av den uppfattning som företräds av en majoritet av svarspersonerna samt även att notera avvikande åsikter. Undersökningen gör inte anspråk på att vara

²⁵⁸ Lindgren & Qvarnström: *Brottsoffren i rättsprocessen*.

²⁵⁹ A.a, s. 4.

²⁶⁰ Uppgifter lämnade av Lena Andren på Domstolsverket i mars 2004.

²⁶¹ Se <http://www.advokatsamfundet.se>.

statistiskt relevant och några procentuella beräkningar har inte gjorts vid sammanställningen av enkätsvaren. Samtliga som deltog i undersökningen uppmanades att besvara frågorna utifrån sin egen uppfattning och erfarenhet. För att i möjligaste mån erhålla svar som speglade svarspersonernas egna uppfattningar vad gäller den praktiska tillämpningen av lagen, undveks direkta hänvisningar till lagtext och förarbeten. I några fall har det varit nödvändigt att tolka svaren för att få en så korrekt bild som möjligt av vad svarspersonen i fråga har avsett. I några enstaka fall har svar på vissa frågor saknats eller varit omöjliga att tyda och har då uteslutits från sammanställningen.

6.3.1.2.3. Resultat och analys: Målsägandebiträdet i dagens rättsprocess

6.3.1.2.3.1. Förordnande av målsägandebiträde åt målsäganden

Den första frågan som ställdes till alla domare var vem som oftast framställer en begäran om målsägandebiträde. Svaren tyder på att det är allra vanligast att åklagaren begär målsägandebiträde åt målsäganden. Övriga uppgav att målsäganden oftast själv begär biträde, att en begäran sker via åklagaren eller att målsägandebiträde begärs lika ofta av målsäganden som av åklagaren.

Åklagarna och domarna i undersökningen tillfrågades vilka förhållanden för målsägandens del som vanligen föranleder att ett behov av biträde anses föreligga. Av svaren från åklagarna framgår det att målsägandens relation till den misstänkte är mest betydelsefullt. Andra förhållanden som förekommer i flera svar är oro, rädsla eller obehag hos målsäganden, att målsäganden behöver stöd, att brottet upplevs som integritetskränkande, att det är fråga om allvarlig brottslighet eller att målsäganden har skadeståndsanspråk. I några svar uppgavs att det måste röra sig om komplicerade och i något fall, höga skadeståndsanspråk. Även målsägandens ålder ansågs ha betydelse och två åklagare nämnde handikapp som ett skäl för att målsäganden bör få biträde under rättsprocessen.

Domarna ansåg i likhet med åklagarna att det vanligaste skälet för att målsäganden ska anses vara berättigad till biträde, är att målsäganden har en personlig relation till gärningsmannen eller befinner sig i underläge gentemot den tilltalade. Andra vanliga svar var brottets art och då nämndes särskilt sexualbrott eller våldsbrott. I flera fall uppgavs även målsägandens ålder eller behov av hjälp med skadeståndstalan.

Domarna tillfrågades om rättens bedömning av om målsäganden är i behov av biträde påverkas av om någon sådan begäran om biträde har framställts. Svaren ger att den klart dominerande uppfattningen är att så är fallet. Exempelvis svarade en domare att: *Ett biträde förordnas normalt inte utan en sådan framställan.* En annan svarade: *Ja, man vill inte tvinga någon till att ha ett målsägandebiträde.* Någon påpekade att det utan en framställan kanske inte framstår som om frågan är aktuell och ytterligare en domare

påpekade att: (. . .) *det händer nog att fall i vilka målsägandebitråde borde ha förordnats förbises.* Av dem som ansåg att en begäran om målsägandebitråde inte påverkar domstolens bedömning menade de flesta att även om en begäran inte påverkar bedömningen i sig, bidrar den dock till att göra rätten uppmärksam på att ett behov av målsägandebitråde finns. En domare svarade till exempel: *Bedömningen av behovet påverkas inte. Däremot är det ofta svårt för domstolen att på ett tidigt skede kunna avgöra vilket behovet är.* En annan domare svarade att bedömningen egentligen inte borde påverkas men att han eller hon sällan själv initierat frågan. På frågan om hur vanligt det är att domstolen ex officio förordnar målsägandebitråde menade en klar majoritet att detta är alltifrån ganska till mycket ovanligt. Flera domare menade att de själva aldrig varit med om att förordna målsägandebitråde ex officio.

Samtliga yrkeskategorier tillfrågades vid vilken tidpunkt, det vill säga före eller efter det att åtal har väckts, som målsägandebitråde oftast förordnas. Av domarna uppgav cirka hälften att förordnande sker före åtal. Av den övriga halvan uppgav flest att detta sker i samband med eller efter det att åtal har väckts. Några domare uppgav även att det är lika vanligt att biträde förordnas före som efter åtal. Någon uppgav att målsägandebitråde förordnas före åtal i häktade mål och i övriga fall först när åtal inkommer.

Bland åklagarna ansåg en klar majoritet att målsägandebiträdet i regel förordnas innan åtal har väckts. Någon åklagare uppgav att tidpunkten för förordnandet är beroende av utredningen, det vill säga bevisläget och vilken typ av brott det är frågan om. Svarspersonen redovisade att i de fall där det inte är fråga om grov brottslighet och inget målsägandebitråde behövs under förundersökningen, skickas en begäran om förordnande in till tingsrätten först i samband med att åtal väcks.

Av målsägandebiträderna ansåg flest att det är vanligast att förordnandet sker efter åtal. Av de övriga ansåg ett målsägandebitråde att ett förordnande i regel sker före åtal, medan resterande inte kunde uppge vilket eller ansåg att det är lika vanligt att ett förordnande erhålls före som efter åtal.

Undersökningens resultat tyder på att det som i praktiken krävs för att en målsägande ska vara berättigad till biträde under processen i stort verkar överensstämma med de kriterier som uppställts i lagens förarbeten. Resultatet av undersökningen pekar även på att det finns en risk att målsäganden ändå inte alltid har tillgång till ett målsägandebitråde under hela eller delar av den rättsliga processen.

Enligt lagtextens utformning ska rätten fatta beslut om målsägandebitråde på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det.²⁶² Innebörden av det senare utvecklas inte närmare i lagens förarbeten annat än att frågan om förordnande ska tas upp så snart målsäganden begär biträde eller när frågan av någon annan anledning blir aktuell. Ett exempel är att

²⁶² Lag (1988:609), 4§, första stycket.

förundersökningsledaren anmäler att det föreligger ett behov av målsägandebitråde åt målsäganden.²⁶³ Undersökningsresultatet visar att det är vanligast att åklagaren begär biträde för målsägandens räkning och enligt vad som redovisats tidigare är det även förundersökningsledaren, det vill säga åklagaren i de flesta fall, som har det yttersta ansvaret för att målsäganden informeras om möjligheten till att begära biträde. Rätten har dock även en möjlighet att förordna målsägandebitråde utan att en sådan begäran har framställts. I förarbetena uttrycker man att detta kan ske i vissa undantagsfall där målsäganden av olika anledningar inte själv kan tillvarata sin rätt.²⁶⁴ Mot denna bakgrund måste det i sista hand anses vara rättens uppgift att se till att en målsägande inte står utan biträde under processen, oavsett om en begäran om målsägandebitråde har framställts. Resultatet från undersökningen tyder dock på att domstolen i hög grad inte självmant uppmärksammar ett eventuellt behov av målsägandebitråde.

Vad gäller tidpunkten för biträdesförordnandet kan det mot bakgrund av undersökningsresultatet tyckas märkligt att de olika aktörerna har så varierande uppfattningar om när förordnandet i praktiken sker. I domstolsverkets åtta år gamla undersökning framfördes kritik mot att biträdesförordnanden i närmare hälften av fallen skedde först efter åtals väckande och att målsäganden därmed i dessa fall varit utan biträde under hela förundersökningen.²⁶⁵ Resultatet från denna undersökning ger två helt olika bilder av dagens situation. Om man ser till majoriteten av de svar som lämnats av åklagare, framstår detta inte längre som något problem. Om man istället ser på svaren från domarna och framförallt från målsägandebiträderna själva, verkar det inte ha skett någon förbättring på detta område för målsägandens del jämfört med situationen för åtta år sedan.

6.3.1.2.3.2. Lagens tillämpningsområde

Samtliga domare, åklagare och målsägandebiträden som deltog i undersökningen tillfrågades om de ansåg att tillämpningsområdet för lagen om målsägandebitråde är lämpligt avgränsat idag. Om så inte ansågs vara fallet ställdes även frågan om detta i så fall är för inskränkt respektive för vidsträckt.

Svaren från domarna tyder på att en övervägande majoritet anser att tillämpningsområdet är lämpligt avgränsat. Tre domare menade att tillämpningsområdet är för vidsträckt och en domare ansåg att det idag är för inskränkt eftersom han eller hon ansåg att målsägandens behov av hjälp att föra talan i skadeståndsdelen inte beaktas i lagen.

Även en majoritet av åklagarna var nöjda med lagens tillämpningsområde. Bland dessa påpekade dock en åklagare: *Mkt är dock, i bedömningen från domstolens sida föremål för skön. Detta kan enligt min mening ibland leda till 'olika' resultat. Vissa mä får biträde medan andra inte trots att*

²⁶³ Se Prop. 1987/88:107, s. 39 och ovan.

²⁶⁴ Se A.prop, s. 29 f och ovan.

²⁶⁵ DV 1996:2, se ovan.

situationerna är likartade. Praxis kan variera t.o.m. inom en och samma domstol. Av de åklagare som inte var nöjda med lagens tillämpningsområde saknade en åklagare uppfattning i frågan, medan en annan ansåg att tillämpningsområdet i vissa avseenden är för vidsträckt då biträde förordnas i *struntmål*. Två åklagare ansåg att tillämpningsområdet borde utökas och en av dessa nämnde i detta sammanhang ungdomsvåld.

Av målsägandebiträderna ansåg hälften att tillämpningsområdet är lämpligt avgränsat idag, medan den andra halvan ansåg att det borde utökas. I de svar som gav uttryck för att lagen borde göras mer vidsträckt nämndes lägenhetsinbrott och män som blivit utsatta för våld. Ett biträde svarade: *Jag har uppmärksammat att rätten ofta inte förordnar biträde i mål om sexuell ofredande och ofredande. Detta trots att man har skickat ut information om rätten till målsägandebiträde – till målsäganden. Förordnande bör ske även i sådana mål.* Det framfördes även åsikter om att målsäganden även borde få hjälp med att få ut ett utdömt skadestånd från den dömde, försäkringsbolag eller från Brottsoffermyndigheten. Även i samband med den fråga som redovisas nedan rörande avgränsningen av målsägandebiträdets uppgifter framkom sådana synpunkter från flera håll.

Sammanfattningsvis ger undersökningsresultatet en bild av att lagens tillämpningsområde inte verkar vara för vidsträckt idag. Det har även framkommit uppgifter som tyder på att det finns ett större hjälpbehov från målsägandens sida än vad lagen ger utrymmer för.

Vad gäller den synpunkt som framförts från domarhåll angående lagtextens utformning med avseende på målsägandens behov av hjälp med skadeståndstalan, var denna fråga senast aktuell i samband med 1994 års utvidgning av lagen. Detta ledde till att den språkliga utformningen av lagens 3§, andra stycke ändrades för att tydligare markera att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med att föra talan om enskilda anspråk och idag gäller att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med detta om det inte görs av åklagaren. I förarbetena poängterades att denna arbetsfördelning syftar till att undvika att målsäganden riskerar att ställas utan stöd och hjälp vid utförandet av skadeståndstalan. Man ansåg att en ordning där åklagarens skyldigheter att bistå målsäganden i denna del görs subsidiär till målsägandebiträdet skulle innebära ett steg tillbaka när det gällde det allmännas stöd till brottsoffren.²⁶⁶

Det hjälpbehov som uppmärksammas i störst utsträckning i denna undersökning är dock målsägandens behov av hjälp efter dom, något som även framkommit vid tidigare undersökningar (se ovan). Som tidigare nämnts var frågan senast uppe i lagstiftningssammanhang i samband med den senaste utvidgningen av lagen om målsägandebiträde år 2001.²⁶⁷ Brottsofferutredningen ansåg då att det även skulle ingå i målsägandebiträdets

²⁶⁶ Prop. 1993/94:26, s. 20 ff.

²⁶⁷ SOU 1998:40: BROTTSOFFER, vad har gjorts? Vad bör göras?

uppgifter att hjälpa målsäganden med att få ut ett utdömt skadestånd.²⁶⁸ Frågan verkar dock efter initiering från utredningen inte ha diskuterats vidare.²⁶⁹

Även de uppgifter som har lämnats av en åklagare i undersökningen om att vissa målsägande får rätt till målsägandebiträde medan andra som befinner sig i en likartad situation står utan, bör uppmärksammas. Ett målsägandebiträde menar dessutom att lagen borde utsträckas bland annat med avseende på sexuellt ofredande. Detta är ett brott som återfinns i brottsbalkens 6 kap. 7 § och där målsäganden således idag enligt första stycket, första punkten i lag (1988:609), presumeras ha rätt till målsägandebiträde i brottmålet. Det är mycket allvarligt både ur målsägandens och inte minst ur rätts-säkerhetssynpunkt om målsägandens möjlighet att få biträde i rättsprocessen varierar med vid vilken domstol eller i vilken av landets rättssalar som målsäganden befinner sig.

6.3.1.2.3.3. Målsägandebiträdet i sin roll

För att ta reda på mer om målsägandebiträdets roll i dagens rättsprocess tillfrågades även åklagare och målsägandebiträden vilken betydelse de ansåg att målsägandebiträdet har under förundersökningen. Domarna, åklagare samt målsägandebiträden tillfrågades även vilken betydelse biträdet har för förfarandet vid domstolen. Slutligen tillfrågades samtliga yrkeskategorier vilken betydelse målsägandebiträdet har för målsäganden rent allmänt.

Drygt en fjärdedel av åklagarna ansåg att målsägandebiträdet har ingen eller liten betydelse under förundersökningen. Av övriga ansåg en klar majoritet att målsägandebiträdet i varierande grad har en positiv inverkan på denna. En åklagare svarade: *Stor betydelse Stötta målsäganden varvid relevanta, viktiga uppgifter kan komma fram.* En annan menade att: *Om mä är väl förberedd och känner sig mer lugn och säker flyter det bättre – bättre utredningsresultat.* En åklagare ansåg att målsägandebiträdet: *Fungerar troligtvis som ett bra stöd för mgd o –tror jag- underlättar åklagarens arbete på så sätt att mgd får svar på sina frågor av adv o behöver ej kontakta åkl.*

Av målsägandebiträdena själva ansåg över hälften att man normalt inte hade någon eller endast en mindre betydelse under förundersökningen. Flera av dessa påpekade dock att detta är beroende av om man får sitt förordnande först senare, det vill säga efter det att målsäganden redan förhörts eller att hela förundersökningen har avslutats. Övriga målsägandebiträden ansåg att man på olika sätt underlättade för målsäganden under förundersökningen, ett biträde svarade till exempel: *I vissa fall är det till mycket stor fördel om målsägandebiträdet är med eftersom man som advokat – och försvarare – ibland bättre än åklagare och polis, kan förutse infallsvinklar som försvarsadvokaten troligen kommer att ha.* Ett annat målsägandebiträde

²⁶⁸ SOU 1998:40, s. 129.

²⁶⁹ Se Prop. 2000/01:79, avsnitt 9, s. 37 f. jämfört med s. 10 f.

ansåg han eller hon: *Underlättar för målsäganden genom att kunna närvara vid förhör – skapar trygghet och minskar oron inför förhandlingen. Kan svara på de frågor – som redan på ett tidigt stadium uppstår – angående förhandlingen. Ett biträde såg på sin roll enligt följande: Som målsägandebiträde kan jag påverka förundersökningen genom att exempelvis ta fram bevis efter samtal och genomgång med målsäganden och sedan presentera detta för polis/åklagare.*

Vad gällde förfarandet vid domstolen ansåg en majoritet av domarna att förekomsten av målsägandebiträde i olika utsträckning underlättar eller förenklar domstolsförfarandet. Från flera håll framhölls att förhören med målsäganden och utredningen av skadeståndsanspråken underlättas, samt att biträdet minskar risken för att målsäganden inte vågar komma till huvudförhandlingen. En domare menade att: *För samtliga angivna aktörer underlättas förfarandet och arbetet. Biträdet avlastar oftast åklagaren en hel del arbete som rör målsäganden och som åklagaren annars skulle vara tvungen att ta hand om, t.ex. enskilda anspråk och ev. kurativa insatser. Allt detta underlättar i sin tur förfarandet i domstolen.* En annan påpekade att: *Tingsrätten behöver inte 'leda målsäganden genom processen'.* En annan synpunkt var att förekomsten av målsägandebiträde: *Underlättar processen i och med att målsäganden är bättre förebredd (under förutsättning att det är ett någorlunda ambitiöst biträde).* Endast en minoritet av domarna menade att förekomsten av målsägandebiträde inte hade någon betydelse för förfarandet vid domstolen. Av dessa ansåg två att detta med undantag för skadeståndsdelen är *fördröjande och fördyrande* eller att det rent allmänt *tynger processen.* Någon menade att det oftast har liten betydelse men att det dock kan ha stor betydelse vid allvarliga brott enligt 3 eller 6 kap. i brottsbalken. Två domare ansåg att förekomsten av målsägandebiträde: *Ibland ger det viss slagsida i processen – man har både åkl. och ett mgd-biträde på ena sidan mot en tt med försvarare. Förekommer även i allt fler fall att mgd med biträde biträder åtalet och tar stor del även i utredningen om skuld samt att: Om målsäganden för talan genom biträdet blir det, om den tilltalade har offentlig försvarare, tre 'processförare' istället för som annars två.*

Även bland åklagarna ansåg en majoritet att förekomsten av målsägandebiträde på ett eller annat sätt underlättar domstolsförfarandet. Vissa menade att det hade stor betydelse rent allmänt medan någon ansåg att betydelsen är: *Ganska stor om biträdet gått igenom proceduren med klienten före förhandlingen.* Någon menade att det har betydelse endast i vissa fall då målsäganden biträder åtalet. Flera påpekade att det har betydelse för åklagarens roll, att denna *har renodlats*, att: *Åklagaren slipper ägna sig åt skadestånd och lugnande samtal med målsäganden*, samt att förekomsten av målsägandebiträde: *Avlastar åklagaren från den sociala, stöttande rollen.*

Av målsägandebiträderna själva ansåg alla utom ett biträde som inte uppfattat frågan, att deras medverkan på olika sätt har en positiv inverkan på förfarandet vid domstolen. Man menade att det hela blir effektivare eller mer koncentrerat och framhöll särskilt två aspekter, dels att målsäganden

blir lugnare och tryggare, dels att det har betydelse för utredningen av skadeståndsfrågan. Ett biträde menade att: *Det underlättar på många sätt både för domstolen och åklagaren om en juridiskt utbildad person kan koncentrera sig på målsäganden (. . .).* Ett annat målsägandebitråde ansåg att: *Förfarandet vid domstolen blir enligt min mening mera koncentrerat, eftersom målsäganden i förväg har informerats angående rättegången. Domstolen har även möjlighet att förbereda målet bättre, eftersom inte bara skadeståndsyrkande jämte grunder utan också framställan om hörande i den tilltalades frånvaro har framställts i god tid innan förhandlingen. Åklagaren kan agera mer opartiskt då målsägandebitråde finns. Ytterligare ett biträde ansåg betydelsen för domstolsförfarandet vara: Stor – som stöd inför huvudförhandlingen. Målsäganden behöver inte komma oförberedd till huvudförhandlingen om vad som kommer att hända, vilka frågor som kommer att ställas, hur en rättegång går till etc.* Ett biträde ansåg endast att han eller hon hade: *Stor betydelse då koncentrationen sker på just skadeståndsfrågan.*

På frågan om vilken betydelse förekomsten av målsägandebitråde har för målsäganden uttryckte en majoritet av biträdena att de har stor betydelse och samtliga ansåg att det på ett eller annat sätt är positivt för målsäganden. Ett biträde svarade till exempel: *Mycket stor betydelse! Målsäganden känner sig trygg med att ha någon på sin sida, som hjälper, stöttar och informerar. Även om åklagaren kan i viss mån 'stötta' målsäganden, har oftast åklagaren och målsäganden inte haft någon som helst kontakt med varandra innan rättegångsdagen. Den misstänkte har oftast en advokat vid sin sida och 'för jämvikten' betyder det nog mycket för målsäganden att också ha en advokat vid sin sida.* Ett annat biträde menade att: *Det är viktigt i synnerhet för personer som är ovana vid förhandling i domstol både som moraliskt stöd och som rådgivare avseende skadeståndets beräkning att en erfaren juridiskt utbildad person finns tillhands.* En annan kommentar var att man hade: *Erfarenhetsmässigt stor betydelse för målsägandens trygghet och möjlighet att förstå processen.*

Av åklagarna ansåg alla utom en som valde att inte besvara frågan, att målsägandebiträdet i olika grad har en positiv betydelse för målsäganden under rättsprocessen. Flera påpekade att det innebär en trygghet för målsäganden att ha ett eget biträde under rättsprocessen eller att det på olika sätt avlastar åklagaren. En åklagare menade till exempel: *För målsäganden innebär det en ökad trygghet att ha ett biträde vid sin sida. Biträdets insatser kan i vissa fall vara avgörande för att förundersökningen och rättegången överhuvudtaget går att genomföra.* En annan synpunkt som framfördes var att: *Målsäganden upplever det ofta som en rättvisefråga. Ska den tilltalade ha egen advokat som hjälper honom – som är skurken – och inte jag som är offret? Målsäganden känner sig mera värd med en egen advokat vid sin sida. Målsäganden får hjälp att förstå vad som händer under förundersökning och huvudförhandling och förstå vad som sägs i domen.*

Även en klar majoritet av domarna ansåg att det är positivt för målsäganden med ett biträde under rättsprocessen, några saknade uppfattning i frågan. I första hand framhölls bitrådets betydelse som stöd och trygghet åt målsäganden. Till exempel uppgav en domare att förekomsten av målsägandebiträde för målsäganden är: *Uppenbart av stor betydelse. Något traumatiskt skall avhandlas, upplevas igen och ifrågasättas. Bitrådet kan svara på alla frågor och rent allmänt utgöra ett stöd.* En annan ansåg att: *Mgd:s ställning är bättre eftersom mgd har ett eget ombud vars enda uppgift är att biträda mgd.* En domare svarade kort och gott: *Rättsäkerhet.*

I enkäten ställdes även frågor med direkt anknytning till målsägandebiträdets uppgifter. Den första frågan till samtliga yrkeskategorier gällde vilken typ av arbetsuppgifter som ett målsägandebiträde i huvudsak utför. De allra flesta domare uppgav hjälp med skadeståndet som målsägandebiträdets huvudsakliga uppgift, några nämnde enbart detta, till exempel: *För talan i skadeståndsdelen.* En annan domare ansåg att: *I praktiken fokuserar bitrådet på skadeståndet.* Knappt hälften nämnde att målsägandebiträdet fungerar som ett stöd åt målsäganden även i andra avseenden. Som några exempel på detta nämndes bland annat att målsägandebiträdet *håller handen, lugnar,* fungerar som *kurator* eller *allmänt stöd.*

Även en dominerande del av de åklagare som besvarade frågan nämnde hjälp med skadeståndstalan som bitrådets huvudsakliga uppgift. Det förekom även här att några åklagare enbart nämnde skadeståndsfrågan, men en majoritet av åklagarna framhöll även olika kurativa uppgifter. En åklagare svarade bland annat att: *(. . .). Ett målsägandebiträde kan vara förutsättningen för att en person skall orka medverka under förundersökning och process.*

Av målsägandebiträderna själva nämnde så gott som alla hjälp med skadeståndsanspråk. Ett biträde svarade: *'Må:s advokat' motsv. off. försv. Skadeståndsanspråk. Ganska lite stöd i egentlig mening,* övriga nämnde även olika former av stöd till målsäganden under förundersökningen och rättegången.

Samtliga tillfrågades om de arbetsuppgifter som följer av ett förordnande om målsägandebiträde är lämpligt avgränsade idag. En majoritet av åklagarna ansåg detta. Av de övriga saknade två uppfattning i frågan och en åklagare svarade: *Det som saknas anser jag vara den delen som kommer efter laga kraft, det vill säga behovet av hjälp att få eventuell skadeståndsansättning utbetald via den dömde, kronofogdemyndigheten eller brottsoffermyndigheten.*

Även en klar majoritet av domarna ansåg att uppgifterna är lämpligt avgränsade. Av övriga domare hade ett flertal synpunkter angående det icke önskvärda i att målsägandebiträdet agerar så kallad *extra åklagare.* Exempelvis påtalade en domare att: *Ibland förekommer det att mgdbiträdet, när mgd biträder åtalet, agerar 'extra åklagare'. Kanske svårt för en advokat som normalt agerar som fsv att sitta tyst i rättssalen.* En annan

domare menade att: *Oklarhet råder alltjämt ibland om vad biträdet får göra. Själv anser jag i princip inte att måbitr skall ställa frågor i sak om mä inte biträder åtalet. Vore nog bra att klarlägga behörigheten.*

Bland målsägandebiträden hade majoriteten synpunkter på arbetsuppgifternas avgränsning. Ett biträde svarade till exempel på frågan om arbetsuppgifterna är lämpligt avgränsade: *Nej, mig veterligen finns det inte någon instruktion för biträdets agerande utan biträdet får agera efter 'sunt förnuft'.* Ett annat målsägandebitråde var av uppfattningen att: *För oss som arbetar med dessa frågor fungerar det bra. Allmänheten, vissa åklagare och vissa domare verkar dock ha lite 'dimmig' uppfattning om vad uppdraget innebär och vilka befogenheter ett målsägandebitråde har.* Flera biträden påpekade att målsäganden borde få hjälp med indrivningen av skadeståndet, samt med kontakter med försäkringsbolag och Brottsoffermyndigheten angående brottskadeersättning. Ett biträde påpekade att detta är av särskild vikt de i fall då målsägandens identitet är sekretessbelagd.

Till domare och åklagare ställdes frågan om hur målsägandebiträdet uppfyller sin uppgift samt vika eventuella brister som finns. Av åklagarna ansåg majoriteten att det oftast fungerar bra. Många lämnade dock trots denna uppfattning en hel del synpunkter. Dessa rörde främst brist på engagemang från målsägandebiträdets sida, till exempel: *(. . .) en och annan advokat kanske inte brinner för uppgiften.* En annan åklagare menade att: *(. . .) alla advokater har inte de personliga egenskaper som faktiskt krävs för att fungera som ett gott stöd för en person i kris.* En åklagare menade att: *Jag har en känsla av att det alltför ofta är nästan enbart inriktat på skadeståndsdelen samt att stödet och hjälpen i övrigt till målsäganden är för litet. Det är naturligtvis beroende på vilken advokat som är förordnad.* Det framfördes även i likhet med vad som tidigare redovisats från domarhåll, synpunkter på att målsägandebiträdet inte får ta över åklagarrollen.

Av domarna ansåg en klar majoritet att målsägandebiträden i allmänhet uppfyller sin uppgift väl. Några domare lämnade även här synpunkter rörande att biträdet ibland tar på sig åklagarens roll och någon efterlyste bättre kompetens hos biträdena i fråga om förandet av skadeståndstalan. Andra synpunkter sammanhängde liksom hos åklagarna med biträdenas engagemang: *Olika advokater har olika personliga förutsättningar att utföra uppdraget väl, eftersom inslaget av stödjande roll är så påtagligt. (. . .).* En annan domare påtalade att: *(. . .). Bristerna sammanfaller med dem som offentliga försvarare kan ha; bristande kunskap, engagemang, empati.*

Domare, åklagare samt målsägandebiträden hade slutligen möjlighet att lämna eventuella övriga synpunkter på institutet målsägandebitråde. Av den dryga tredjedel domare som valde att lämna synpunkter framfördes dels åsikter om att målsägandebitråde är ett bra institut, dels att det används för frikostigt, att det är dyrt och att förordnande inte bör ske av slentrian. Några menade att åklagaren eller vittnesstödjare i de flesta fall skulle kunna fylla samma funktion. En annan åsikt som framfördes här var att det är: *Bra med*

mgd-biträde, men som för offentlig försvarare beror utfallet mycket på personen i fråga.

Även bland åklagarna valde en tredjedel att lämna ytterligare synpunkter. Också här framfördes i något fall synpunkter på att institutet kostar för mycket eller används för frikostigt medan resterande var positiva. En åklagare svarade exempelvis: *Ett bra steg i rättsutv. Bär mgd intressen sätts mer i centrum o där mgd:s behov tillvaratas i allt större utsträckning (än vad som var fallet före lagstiftningen).*

Av målsägandebiträderna själva valde en majoritet att lämna synpunkter och dessa var odelat positiva. Ett biträde svarade: *Jag anser att vikten av det psykologiska stödet är underskattat. Genom samtal med målsäganden avlastar biträdet polis och åklagare men även domstolen. Rättegången kan föras mer effektivt och fokuserat och målsäganden är trygg och har klart för sig vad som ska ske – och varför. (. . .).*

Sammantaget tyder undersökningsresultatet på att målsägandebiträdet har en mycket viktig roll som kan vara avgörande för målsägandens upplevelse av rättsprocessen, även om flera problemområden framträder. För det första är det anmärkningsvärt att så många som en fjärdedel av åklagarna respektive hälften av målsägandebiträderna anser att biträdet normalt har ingen eller endast en liten betydelse under förundersökningen. Det är dock tydligt att detta i vissa fall kan sammanhålla med att man får sitt förordnande först senare. Detta pekar än en gång på att förundersökningen fortfarande har en mindre framträdande plats i detta sammanhang, vilket i sin tur kan innebära negativa konsekvenser för målsäganden. Målsäganden riskerar bland annat att gå miste om information, hjälp och stöd under förundersökningen samt inför den förestående huvudförhandlingen, något kan vara avgörande för målsägandens upplevelse av rättsprocessen.

Det andra stora problemområdet som undersökningsresultatet pekar på sammanhänger med målsägandebiträdets uppgifter. Redan i Domstolsverkets undersökning angående lagen påpekades att målsägandebiträdets uppgifter i olika avseenden var oklara och behövde preciseras.²⁷⁰ Även i denna undersökning som är genomförd åtta år senare framkommer sådana synpunkter och också i övrigt tyder svaren på att målsägandebiträdets uppgifter i vissa fall uppfattas som oklara. Exempelvis uppmärksammas i undersökningen att målsägandebiträdet i vissa fall agerar så kallad *extra åklagare* och ett målsägandebiträde uttrycker att han eller hon ser det som sin uppgift att påverka förundersökningen genom att, efter samtal med målsäganden, ta reda på och lägga fram ny bevisning för den tilltalades skuld. Både av förarbeten och av lagtext framgår det tydligt, enligt vad som redovisats tidigare, att målsägandebiträdets huvuduppgift är att på olika sätt hjälpa och stödja målsäganden genom rättsprocessen. I förarbetena till lagen framgår det sammantaget att även om målsägandebiträdet också ska bistå en målsägande som väljer att biträda åtalet, är det inte meningen att målsägan-

²⁷⁰ Se DV 1992:6, s. 55 och ovan.

den på något sätt ska ta över åklagarens uppgifter i rättsprocessen.²⁷¹ Tanken bakom lagstiftningen har således inte varit att införa en så kallad trepartsprocess i svensk rätt, där åklagaren respektive målsäganden med hjälp av sitt juridiska ombud enligt mönstret *två mot en*, agerar som två fristående åklagare gentemot den tilltalade i rättsprocessen. Eftersom det ingår i biträdets uppgifter att informera och klargöra för målsäganden vilka roller de olika aktörerna har i rättsprocessen, något som inte minst är viktigt för målsägandens upplevelse av det som sker i rättssalen, är det viktigt att målsägandebiträdet själv är väl insatt i och medveten om sin egen roll.

Ett annat mycket allvarligt problem ur målsägandens synvinkel som sammanhänger med målsägandebiträdets uppfattning om sin roll och sina uppgifter i processen, är de synpunkter som framkommit och som tyder på att målsägandebiträdet i vissa fall i alltför hög grad fokuserar på skadeståndstalan och att det övriga stödet till målsäganden i praktiken hamnar i bakgrunden. Från flera håll har det även framförts uppgifter om att vissa målsägandebiträden inte är tillräckligt engagerade. Som framkommit ovan har även denna kritik framförts i tidigare undersökningar.²⁷²

²⁷¹ Se Prop. 1987/88:107, s. 25 och ovan.

²⁷² Se SOU 1998:40, s. 417 och ovan.

7. Sammanfattande slutsatser

Professionella aktörer har tagit över rättsprocessen och brottsoffrets behov av upprättelse sätts inte längre i första rummet. Det kan vara svårt att förstå den moderna rättsprocessen och många målsägande upplever att de saknar upplysningar och information. Målsägande behöver till exempel känna till åklagarens och försvarsadvokatens roller i rättsprocessen. Utan tillräckligt stöd från samhällets sida kan målsägande känna sig kränka genom det rättsliga förfarandet. Detta kan ge upphov till ett minskat förtroende för rättsväsendet.

Ett av problemen är att målsägande förväntar sig att få information av åklagaren och känner sig missnöjda när de inte får tillfälle till personlig kontakt med denne. Målsägande missuppfattar åklagarrollen och tror att åklagaren är deras representant i processen. Även om det är klart att åklagaren, utan att riskera att hamna i konflikt med kravet på objektivitet, kan lämna information av allmän karaktär till målsäganden kan det fortfarande vara svårt att dra gränsen för hur mycket information stöd och hjälp åklagaren kan lämna. Det finns ett behov av att närmare klargöra vad objektivitetsprincipen i praktiken innebär för förhållandet mellan åklagaren och målsäganden. Ett annat problem är att åklagaren ofta har en stor arbetsuppgift i processen. Därför kan det vara svårt för åklagaren att hinna med att tillfredställa målsägandens kontaktbehov fullt ut.

I detta sammanhang måste målsägandebiträdets roll uppmärksammas. Även om målsägande alltid bör kunna förvänta sig ett gott bemötande från åklagaren, borde målsägandebiträdet vara det naturliga stödet för de målsägande som behöver detta under rättsprocessen. För att kunna tillgodose målsägandes informationsbehov krävs någon som har den kunskap i straffprocess som målsägande och andra eventuella stödpersoner ofta saknar. Dock finns det fortfarande problem som sammanhänger med detta institut, även om lagstiftaren har utvidgat möjligheterna till ett sådant biträde. Därför behövs ytterligare åtgärder.

Lagen om målsägandebiträde behöver återigen ses över så att den motsvarar dagens behov. Med anledning av detta behövs nya utredningsinsatser inom området. Eventuellt behöver lagen utökas till att även omfatta andra typer av brott eller andra uppgifter för målsägandebiträdet. I samband med detta bör exempelvis de problem som sammanhänger med förordnandet av målsägandebiträde uppmärksammas. Samhället måste kunna garantera att alla målsägande som har rätt till och är i behov av biträde verkligen får detta under förundersökning och rättegång.

Sexton år efter införandet av lagen om målsägandebiträde upplevs biträdets uppgifter som oklara. För att komma tillrätta med detta problem skulle man eventuellt kunna förtydliga lagstiftningen i vissa avseenden. I lagens förarbeten ges dock sammantaget en utförlig beskrivning av målsägande-

biträdets uppgifter och roll i rättsprocessen. Som ett första steg bör därför ökade utbildningsinsatser övervägas.

Målsägandebiträden har en viktig stödfunktion vilket ställer krav på personlig lämplighet för uppdraget. Dessutom är det viktigt att målsägandebiträden, liksom alla som är verksamma inom rättsväsendet, har kunskap om hur man förhåller sig till en människa som efter att ha drabbats av brott befinner sig i en krissituation. I förarbetena framhålls vikten av att rätt personer förordnas till målsägandebiträden. Viktiga egenskaper är bland annat engagemang och förmåga till empati.

Införandet av institutet målsägandebiträde är förmodligen en av de viktigaste reformer som har genomförts för målsäganden del i den moderna brottmålsprocessen. Det gäller nu att uppmärksamma och ta till vara den roll som målsägandebiträdet har att fylla för målsäganden i 2004 års rättsprocess. Eventuellt skulle färre brottsoffer drabbas av så kallad sekundär traumatisering om dessa givits tillräckligt stöd och information i samband med den rättsliga processen. Stöd och information behövs även för att den som drabbats av brott ska känna förtroende för rättstaten även i framtiden.

Bilaga

SFS 1988:609 Lagen om målsägandebitråde

Källa: Rixlex

Utfärdad:
1988-05-26

Uppdaterad:
t.o.m. SFS 2001:230

1 § När förundersökning har inletts skall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Målsägandebitråde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen. Lag (2001:230).

2 § Målsägandebitråde får inte förordnas sedan åklagaren har beslutat att allmänt åtal inte skall väckas eller att sådant åtal skall läggas ned. Lag (1994:59).

3 § Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk. Lag (1994:59).

4 § Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Vid förordnandet tillämpas 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:000).

I fråga om byte av målsägandebitråde och rätt för sådant biträde att sätta någon annan i sitt ställe tillämpas 26 § andra och tredje styckena rättshjälpslagen.

Målsägandebiträdet skall entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars

finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebitråde rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde. Lag (1996:1644).

5 § Målsägandebiträdet har rätt till ersättning i enlighet med vad som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:000) gäller för biträde vid rättshjälp. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43, och 47 §§ rättshjälpslagen. Lag (1996:1644).

6 § Om ett målsägandebitråde förordnas, ersätts målsägandens därefter uppkommande kostnader för bevisning och utredning med anledning av talan om enskilt anspråk i samma utsträckning som om målsäganden beviljats rättshjälp med anledning av en sådan talan.

I fall där målsägandebiträdets uppgift kvarstår enligt 3 § andra stycket har målsäganden rätt till ersättning av allmänna medel för kostnader för resa och uppehälle i samband med inställelse inför domstol enligt bestämmelser som regeringen meddelar. Lag (1996:1644).

7 § Beslut i frågor som avses i denna lag fattas av rätten. I de fall som avses i 6 § får dock målsägandebiträdet själv besluta om utredning i samma utsträckning som enligt 17 § rättshjälpslagen (1996:000) gäller för biträde vid rättshjälp. Lag (1996:1644).

8 § Bestämmelserna i 31 kap. rättegångsbalken om skyldighet för den tilltalade eller annan att till staten återbetala kostnader för försvarare som enligt rättens beslut har betalats av allmänna medel gäller även i fråga om kostnader för målsägandebitråde. I mål där målsägandebiträdets uppgifter kvarstår enligt 3 § andra stycket gäller beträffande dessa kostnader bestämmelserna i 18 kap. rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader. Lag (1996:1644).

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

Dir 1981: 75	Översyn av rättshjälpsystemet (Ju 1982:01)
Dir 1984:43	Tilläggsdirektiv till rättshjälpskommittén (Ju 1982:01)
Ds S 1983:2	Kvinnomisshandel, kartläggning och överväganden
Ds Ju 1986:10	Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m.m.
Ds 1992:24	NÅGRA BROTTSOFFERFRÅGOR – utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands
Ds 1993:29	BROTTSOFFER I BLICKPUNKTEN – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning
SOU 1926:32	Processkommissionens betänkande angående Rättegångsväsendets ombildning, andra delen: rättegången i brottmål
SOU 1938:43	Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk i lagtext.
SOU 1938:44	Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk II motiv m.m.
SOU 1976:9	Sexuella övergrepp
SOU 1982:61	Våldtäkt och andra sexuella övergrepp.
SOU 1986:49	Målsägandebiträde.
SOU 1990: 92	Våld och brottsoffer
SOU 1998:40	BROTTSOFFER Vad har gjorts? Vad bör göras?
SOU 2000:105	Medling vid ungdomsbrott
Prop. 1983/84:105	Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten).

Prop. 1987/88:107	Om målsägandebiträde.
Prop. 1989/90:158	Om utvidgad rätt till målsägandebiträde m.m.
Prop. 1993/94:26	Om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands.
Prop. 2000/01:79	Stöd till brottsoffer.
1983/84:JuU25	Om sexualbrotten (prop. 1983/84:105 jämte motioner)
1989/90:JuU5	Våldsbrott och brottsoffer
1990/91:JuU21	Anslag till brottsskadenämnden m.m.

Övriga referenser

Bergenvlöv, Eva; Lindstedt Cronberg, Marie; Österberg, Eva	<i>Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid.</i> Nordic Academic Press, Lund 2002.
Brottsofferjourernas Riksförbund	<i>Kartläggning av hur brottsoffer bemöts</i> , 2003. Hämtad från: http://www.boj.se/index.pl.enketen (2004-03-09).
Christianson, Sven-Åke (red.)	<i>Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt.</i> Natur och Kultur, Stockholm 1996.
Christie, Nils	<i>Konflikt som eiendom</i> , Tidskrift for Rettsvidenskap 1977, s. 113-132.
Danielsson, Stig	<i>Förundersökning i brottmål. En handbok om rättegångsbalkens 23 kapitel och annan lagstiftning, särskilt förundersökningskungörelsen</i> , Bruuns bokförlag, Stockholm 2000.

- Diesen, Christian (red.) *Brottsoffrets rätt*, Juristförlaget, Stockholm 1995.
- Duff, R.A. *Punishment, Communication, and Community*, Oxford University Press, New York 2001.
- Domstolsverket:
DV-rapport 1996:2 *Målsägandebiträde – en utvärdering av lagen om målsägandebiträde m.m.*
- Ekelöf, Per Olof;
Edelstam, Henrik *Rättegång, första häftet*, 8 uppl, Nordstedts Juridik, Stockholm 2002.
- Ekelöf, Per Olof *Rättegång, andra häftet*, 8 uppl, Nordstedts Juridik, Stockholm 1996.
- Ekelöf, Per Olof;
Edelstam, Henrik;
Boman, Robert *Rättegång, femte häftet*, 7 uppl, Nordstedts Juridik, Stockholm 1998.
- Fredriksson, Max;
Malm, Ulf *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, 2 uppl, Fritzes Förlag, Stockholm 1995.
- Heuman, Maths *Målsägande*, P.A. Nordstedt & Söners förlag, Stockholm 1973.
- Heuman, Maths;
Lassen, Bengt *Brottets beivrande*, Krimonologisk handbok utgiven av Karl Schlyter, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1952.
- Inger, Göran *Kompendium i svensk rättshistoria 2. Rättsutvecklingen i Sverige från medeltiden till nutid*, Liberläromedel, Lund 1978.
- Jensen, Henrik *Ofrets århundrede*, Samleren, Köpenhamn 1998.
- Lagerbäck, Björn *Om Brottsoffer och deras reaktioner*, Skandia, Stockholm 2000.

- Lindberg, Gunnel *Om åklagareetik, Svensk Juristtidning 1997, s. 197-221.*
- Lindgren, Magnus *Brottsoffren i rättsprocessen. En undersökning genomförd av Magnus Lindgren på uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren, Domstolsverket, Domstolsverket, Jönköping, Rikspolisstyrelsen, Stockholm, Riksåklagaren, Stockholm 1999.*
- Lindgren, Magnus;
Qvarnström, Jennifer *Brottsoffren i rättsprocessen. En undersökning genomförd på uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren, Domstolsverket. Rikspolisstyrelsen, Stockholm, Riksåklagaren, Stockholm, Domstolsverket, Jönköping 2003.*
- Lithner, Klas *Åklagararbete och åklagarroll, Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet. Avdelningen för allmän kriminalvetenskap och kriminalpolitik 1983.*
- Modéer, Kjell-Åke *Den stora reformen, SvJt 1999 s. 400 – 427.*
- Palmgren, Bo *Målsägandens åtalsrätt dess innebörd, omfattning och utövning enligt Finlands gällande straffprocessrätt, Juridiska föreningen i Finland publikationsserie – N:o 5, Helsingfors 1939.*
- Pettersson, Karl-Åke;
Hägglund, Bo;
Lindgren, Magnus *Brottsoffer. Från teori till praktik, Jure CLN AB, Stockholm 2003.*
- Riksrevisionsverket:
RRV-rapport 1997:48 *Domstolsväsendet. Resursfördelningssystem och hinder för ett effektivt resursutnyttjande.*

- Riksrevisionsverket:
RRV-rapport 2001:30
- Varför blev det dyrare?
Kostnadsutvecklingen för offentliga
försvarare, målsägandebiträde och
offentligt biträde.*
- Riksåklagaren
- BROTTSOFFER. En redovisning
av tre regeringsuppdrag, 2003.*
- Riksåklagaren
- Upphävande av Riksåklagarens
cirkulär för åklagarverksamheten
(RÅC 1).*
- Robberstad, Anne
- Bistandsadvokaten. Ofrenes stilling
i straffesaker, 2 uppl,
Universitetsforlaget, Oslo, 2003.*
- Robberstad, Anne
- Kontradiksjon og verdighet.
Komparativ fremstilling av
fornærmedes stilling i de nordiske
land, med sikte på forslag om
styrkning av fornærmedes
rettigheter i straffprosessen,
Justitiedepartementet, Oslo 2002.*
- Thunander, Rudolf
- Hovrätt i funktion: Göta hovrätt
och brottmålen: 1635-1699,
Institutet för rättshistorisk
forskning, Nerenius & Santérus
Förlag AB, Stockholm 1993.*
- Träskman, P.O.
- Påföljdsfrågor, föreläsning-
anteckningar 2003-12-02.*
- Träskman, P.O.
- Hur borde målsägandens ställning
ändras när underrättsförfarandet i
brottmål reformeras?, Tidskrift
utgiven av Juridiska föreningen i
Finland 1993, s. 189-207.*
- Träskman, P.O.
- Åtalsrätt. De offentliga åklagarna,
deras behörighet och uppgifter
enligt gällande finsk rätt, Juridiska
föreningens i Finland
publikationsserie Nr 47,
Helsingfors 1980.*

- von Hirsch, Andrew *Nyclassicism, Proportionalitet och straffets grunder*, Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab 1982, s. 97-117.
- von Hirsch, Andrew;
Ashworth, Andrew (red.) *Principled sentencing*, 6 uppl, Northeastern University Press, Boston 1997.
- Wemmers, Jo-Anne Maria *Victims in the Criminal Justice System. A study into the treatment of victims and its effects on their attitudes and behaviour*, Kugler Publications, Amsterdam 1996.
- Wergens, Anna *Crime Victims in the European Union. A survey of legislation and support to crime victims in the fifteen Member States of the European Union*. Brottsoffermyndigheten, Umeå, Regeringskansliet, Stockholm 1999.
- Östberg, Eric *Åklagarreflektioner kring rättegångsbalken*, SvJt 1999, s. 440-444.